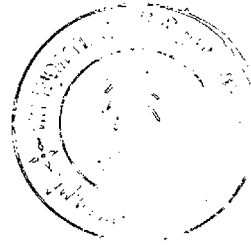

บทที่ ๖

ช่วงการตั้งปณิธาน

ช่วงการตั้งปณิธาน ประกอบด้วย การตั้งจิตไปสู่พระโพธิญาณเป็นเบื้องต้นแรก การได้รับพยากรณ์เป็นที่สุด การตั้งปณิธานกับโพธิจิตโตตปาทเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นใกล้เคียงกัน และเป็นปัจจัยแก่กันและกัน เมื่อใดที่เกิดปณิธานจะช่วยผู้อื่นเมื่อนั้นก็เกิดโพธิจิตเช่นกัน^๑ ความคิดหรือการกระทำทั้ง ๒ ประการนี้ มีกำเนิดมาแต่คุณสมบัติทั้งที่กัมภีร์ในช่วงต่าง ๆ แสดงไว้ ดังนี้

^๑ M.S. AL. p. 141.

cetanā chandasahitā jñānena preritā ca tat,
prañidhānaṃ hi dhīraṇāṃ asamāṃ sarvabhūmiṣu.
hetubhūtaṃ ca vijneyaṃ cittāt sadyaḥ phalaṃ ca tat,
āyatyāṃ arthasiddhyarthāṃ cittamātrāt smṛddhitāḥ.

Cp. A. p. 284.

Evam aṭṭhaṅgasamānāgato paṇāyaṃ abhinīhāro.
Atthato tesam aṭṭhannaṃ aṅgānaṃ samodhanaena
tathā pavatto cittuppādo ti veditabbo.

Aṣṭa. PP., p. 215.

yāir bodhisattvayānikāiḥ pudgalāir anuttarāyāṃ
samyaksambodhāu cittam utpāditam - anuttarāṃ
samyaksambodhim abhisambhotsyāmahe, abhisambudhya
sarvasattvān mahatā saṃsārārṇavenohyamānān
same pāriṃe tīre pratīṣṭhāpayiṣyāma.

๑. คุณสมบัติของผู้ที่จะเกิดโพธิจิตโตตภาพและกระทำปณิธาน

ก. พุทธวงศ์

คัมภีร์พุทธวงศ์กล่าวว่าการกระทำปณิธานจะสัมฤทธิ์ผลต่อเมื่อบุคคลผู้นั้น
สมบูรณ์ด้วย ธรรม ๘ ประการ ธรรม ๘ ประการนั้น เรียกว่า อัฐฐสโมธาน ได้แก่

ความเป็นมนุษย์ (มนุษย์สัตต)

ความสมบูรณ์ด้วยเพศ คือ เป็นบุรุษ (ลិងฺกสมฺปตฺติ)

เหตุ (ที่จะได้สำเร็จพระอรหันต์ในชาตินั้น) (เหตุ)

การพบเห็นพระศาสดา (สตฺถารทสฺสน)

การบรรพชา คือ ไตบวช (ปพฺพชฺชา)

ความถึงพร้อมแห่งคุณ (คือได้อภิญญา ๔ สมาบัติ ๘) (คุณสมฺปตฺติ)

อธิการ (คือการกระทำอันประเสริฐถึงได้แก่ การถวายชีวิตแด่พระพุทธเจ้า)

(อธิการ)

ความเป็นผู้มีฉันทะ (คือมีความพยายามแม้เห็นสิ่งที่ไม่สามารถก็ยังมีความพยายาม)

ประกอบด้วยฉันทะ อุตสาหะ พยายาม กระทำ) (ฉนฺตทา)^๑

^๑ Bv. § 58 p. 12.

Manussattam līngasampatti hetu Sattāradassanam
pabbajjā guṇasampatti adhikāro ca chandata
atthadhammasamodhānā abhinīhāro samijjhatī.

อธิบายใน JA. I : 14 ff.

CpA. pp.282 ff.

เทียบ chandata กับ chandasahita ใน M.S.AL.p.141.

แจ้งธรรมที่ ๑ หน้า ๑๘๐.

คุณสมบัติที่กำหนดนี้ เป็นลักษณะของพระสุเมธ ผู้ได้รับพยากรณ์ในชาตินั้น เป็นคุณสมบัติในแง่จะทำให้การตั้งปณิธานสัมฤทธิ์ผล มากกว่าจะเป็นคุณสมบัติของการตั้งปณิธาน โดยยังไม่มีมารับรอง

ช. ทิพย์าวทาน และมหาวัสสุ

คัมภีร์ทิพย์าวทานและมหาวัสสุ มิได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะเกิดจิตโตตปาธ โดยตรง ในกรณีที่จะเกิดความคิด เช่นนั้นมักกล่าวแต่เพียงว่าบุคคลผู้นั้นมีศรัทธา ใฝ่บูชา พระพุทธเจ้า เป็นผู้ตั้งใจจะช่วยเหลือผู้อื่นเป็นสำคัญ มิได้มีการกำหนดว่า จะต้องบรรพชา หรือได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ แต่อย่างใด มีเรื่องราวในคัมภีร์ทิพย์าวทาน กล่าวถึง พระโคตมเสด็จตระเตรังเสวยพระชาติเป็นเศรษฐี ได้สร้างเจดีย์แล้วตั้งจิตมุ่งไปสู่โพธิญาณ เป็นการตั้งปณิธาน^๑

ยิ่งไปกว่านั้น ลางครั้งการตั้งปณิธานในทิพย์าวทานมิได้กำหนดคุณสมบัติ แม้การตั้งใจจะช่วยเหลือผู้อื่น เช่น ในกรณีพระเมตไตรยตั้งปณิธาน เป็นการแข่งขันกันระหว่างพระราชา ๒ พระองค์ พระราชาพระองค์หนึ่งต้องพระประสงค์จะให้พระราชาทุก ๆ พระองค์มาถวายบังคมแทบพระบาท จึงทูลถามพระรัตนคีชินพุทธเจ้าว่า ใครเป็นผู้ที่พระราชาทุกพระองค์ต้องถวายบังคมแทบพระบาท พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า พระเจ้าจักรพรรดิพระราชาพระองค์หนึ่งจึงตั้งพระทัยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อพระราชาอีกพระองค์หนึ่งได้ทราบเรื่องราวนี้ ก็เข้าไปทูลถามว่า ใครเป็นผู้ที่พระเจ้าจักรพรรดิต้องกราบพระบาท พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า พระพุทธเจ้า พระราชาพระองค์หนึ่ง (ที่จะได้เป็นพระเมตไตรย) จึงตั้งพระทัยเป็นพระพุทธเจ้า^๒ ว่า

^๑ Divy. p. 245.

^๒ Ibid. เรื่องที่ ๓. pp.55-66.

ด้วยกุศลมูลนี้ (คือการอุทฺตมกตอาหารพระภิกษุสงฆ์) เราพึงเป็นพระศาสดา
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตกาศในโลก^๑

คัมภีร์มหาวัสสุ กล่าวถึงเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นมาณพที่อุภยยะ
ได้ออกบวช และกล่าวหา พระภิกษุนั้นว่า ฝ่าฝืนอาบัติปฐมปาราชิก ก็ถูกสาบแทน ครั้น
ด้วยเหตุที่พระอุภยยะจึงฉาพระนันทะว่า ได้รับการเคารพมากมายจากสงฆ์นั้น ในขณะที่ตน
ไม่ได้รับ แต่ต่อมาพระอุภยยะสำนึกผิดได้ ขอโทษพระนันทะ และไปสารภาพความผิดกับ
พระสรพรภิกษุพุทธเจ้า ต่อมาพระอุภยยะได้บูชาพระสรพรภิกษุ ด้วยน้ำหอมแล้ว ก็เกิดความ
คิดที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ประกาศปณิธานและได้รับพยากรณ์ด้วย^๒

เรื่องราวข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการไม่มีข้อกำหนดคุณสมบัติอื่น ก่อนหน้าการ
เกิดโพธิจิตโตตปาท หรือการตั้งปณิธาน ข้อที่คัมภีร์มหาวัสสุกล่าวก็คือ บุคคลผู้เป็นคนจริง
ทั้งหลายเมื่อทำผิดก็จะสำนึกผิดได้ ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาทั่วไปมิได้ เป็นคุณสมบัติพิเศษ
อะไร จึงกล่าวได้ว่า ทั้งคัมภีร์ทีฬยวาทานและมหาวัสสุ ไม่มีข้อกำหนดเรื่องคุณสมบัติ เช่น
คัมภีร์พุทธวงศ์ สิ่งที่มีนัยคล้ายกันกับพุทธวงศ์มีเพียงเรื่องความเป็นมนุษย์ ส่วนความเป็น
ผู้ชายและคุณสมบัติอื่น ๆ มิได้กล่าวถึง^๓

^๑ Divy. p. 66.
anenāhaṃ kusalamūlena sās̄tā loke
bhaveyaṃ Tathāgato'rhan samyaksambuddha iti.

^๒ Mhvt. I : 24-31. Abhiyavastu.

^๓ Divy. p. 437.
มีการตั้งปณิธานของสุหนิง เมื่อตั้งปณิธานแล้ว ด้วยความตั้งใจดีเช่นนั้น
เป็นเหตุให้กลายเป็นผู้ชาย.

การกระทำที่กล่าวถึงหลายครั้งก่อนการตั้งจิตเป็นพระพุทธเจ้า และตั้งปณิธาน คือ การทำทาน เป็นผู้ถวายการสักการบูชาแด่พระพุทธเจ้าเป็นอเนกประการ ขอความที่กล่าวถึงการตั้งปณิธานมักขึ้นกันว่า "เมื่อใดกระทำทานที่ยิ่งใหญ่ (แด่พระพุทธเจ้า) แล้ว ตั้งความปรารถนา" เช่น คัมภีร์อวทานศตกะ มีการกล่าวถึงบุคคลผู้จะตั้งปณิธานว่า มีลักษณะที่งดงาม คือ มีศรัทธา เป็นผู้ประเสริฐ มีกัลยาณาคัย เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน มีความกรุณา เป็นมหาตมะ ใคร่ในธรรม พอใจในการบริจาคทาน ทำทาน ฯลฯ^๑

การเน้นการบริจาคทานเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึง การให้ความสำคัญเรื่อง บุญกิริยาของศฤงฆ์ในประเด็นของการทำทาน ซึ่งเป็นคุณความดีที่เห็นได้ชัด โดยมีต้อง อิงอาศัยความคิดมากมายนัก ทั้งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นแนวโน้มของศาสนาที่เป็นไปในความคิด เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นมากขึ้นด้วย

เมื่อพิจารณาเรื่องราวจากคัมภีร์ทั้ง ๒ นี้แล้ว สรุปได้ว่าไม่มีข้อจำกัดในเรื่อง คุณสมบัติก่อนการตั้งปณิธาน

ค. คัมภีร์มหายาน

คุณสมบัติที่กล่าวถึงในคัมภีร์มหายานแต่ละคัมภีร์มีต่าง ๆ กันไป ดังนี้

^๑ Ava. Sata. p.1.

sa ca śrāddho bhadrāḥ kalyāṇāsaya ātmahita-
parahitapratipannaḥ kārūṇiko mahātma
dharmakāmaḥ prajāvatsalas tyāgaruciḥ
praḍānaruciḥ praḍānābhirato mahati tyāge vartate.

๑. คัมภีร์โพธิจิตโตตปาทสูตรศาสตร์ กล่าวถึง คุณสมบัติ ๑๐ ประการ ซึ่งบุคคลผู้ต้องการจะทำให้จิตโตตปาทเกิดต้องกระทำ คือ

คบเพื่อนที่เป็นกัลยาณมิตร
 บูชาพระพุทธเจ้า
 บำเพ็ญกุศลมูล
 ค้นหาธรรมอันประณีต
 เป็นผู้มีใจเบิกบานอยู่เสมอ
 อุตุนตอทุกขเวทนา
 มีความเมตตากรุณา
 มีจิตตาคัยที่ราบเรียบ
 มีศรัทธาในมหายาน
 ใฝ่หาพุทธปรัชญา^๑

^๑ Quoted in E O B. III : 186.

paricinoti kalyāṇamitrāṇi
 pūjayati buddhān
 saṃgrhṇāti kuṣalamūlāni
 gaveṣayati praṇītadharman
 bhavati nityaṃ suratacittaḥ
 kṣamate dukhāny āpatitāni
 bhavati maitraḥ kārūnikah
 bhavati samacittāsayah
 śraddhayābhinandati mahāyānaṃ
 gaveṣayati buddhajñān.

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงคุณสมบัติอีก ๔ ประการ

ระลึกถึงพระพุทธเจ้า

พิจารณาเห็นโทษในกาย

มีความเมตตาต่อสรรพสัตว์

คนหาอนุตรผล^๑

๒. คัมภีร์มหายานสูตราลังการ และคัมภีร์โพธิสัตว์ภูมิ กล่าวถึง โคตร และ อธิมุक्तिว่า เป็นคุณสมบัติของผู้ที่จะตั้งจิตโตตปาท

โคตร มหายานสูตราลังการ แบ่งมนุษย์ออกเป็นกลุ่ม บุคคลผู้ที่จะตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าได้จะต้องเป็นผู้มีโคตรที่จะเป็นพระพุทธเจ้า อันแบ่งได้ เป็น ๒ ประเภทด้วยกัน คือ

ประภุติษฐโคตร เป็นบุคคลที่มีธรรมชาติเป็นพระพุทธเจ้า มาแต่กำเนิด โดยหาที่เริ่มต้นไม่ได้

สมุทธานัตโคตร เป็นบุคคลที่มีธรรมชาติเป็นพระพุทธเจ้า โดยการกระทำกุศลมูลมาแต่ชาติก่อนๆ^๒

^๑ Ibid. p. 186.

anucintayan buddhān
pratyavekṣamānaḥ kāyasyādīnavān
dayamānaḥ sattveṣu
gaveṣayann anuttamaṃ phalam.

^๒ M.S. Al. p. 11.

บุคคลที่มีโคตรเป็นพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญแก่การบำเพ็ญ
ความดี เป็นผู้คิดถึงสัมปรายภพ เป็นผู้ที่เห็นภัยในความชั่วเล็กๆ
น้อย ๆ คุณสมบัติต่าง ๆ ของโคตรคล้ายคลึงกับคุณสมบัติที่แสดงไว้ในคัมภีร์
โพธิจิตโตตปาหสูตรศาสตร์^๑

อริมุกติ คัมภีร์มหายานสูตราลังการ กล่าวว่า อริมุกติ หรือความมุ่งมั่น
ปรารถนา (ที่จะไต่บรรลุโพธิ) เป็นคุณลักษณะของบุคคลในชั้นโคตร^๒
คัมภีร์โพธิสัตว์ภูมิ กล่าวถึงบุคคลในชั้นนี้แยกเป็นเอกเทศว่า เป็นผู้ที่ยัง
เกรงกลัวความลำบากในอันที่จะช่วยเหลือผู้อื่น แต่ได้เริ่มมีความ
กิตที่จะไปให้ถึงจุดหมายปลายทาง คือการเป็นพระพุทธเจ้า หรือ
พระโพธิสัตว์^๓

คุณสมบัติที่มีในบุคคลผู้มีลักษณะดังกล่าว จะค่อย ๆ จงกงามขึ้น จนตัดสิ้นใจ
บำเพ็ญทานเพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้า

๓. คัมภีร์ศึกษาสมุจจัยและโพธิจรยาวตาร กล่าวถึงอนุตตรบุชา โดยแบ่ง
การบุชา ดังนี้

^๑ H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, pp. 52-53.

^๒ M.S. AL. p. 11. ff.

^๓ Bbh ใน Dbh. pp. 123-126.

- วันทนา และปูชน (บูชา) พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย และพระเจดีย์
- ศรัทธาคัมม (การถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง) และปาปเทศนา (การแสดงบาป)
- ปุณยานุโมทนา
- พุทธาถะเยชฌา หรือ ยาจนา (การขอให้พระพุทธเจ้าทรงช่วยเหลือ มวลมนุษย์ผู้ใจเขลา)
- โโพธิปริณามนา อุกติศตไนทเกโปธิ^๑

การบูชาทั้งหมดนี้ย่อมมีรากฐานมาแต่ความศรัทธา ซึ่งเป็นความคิดสำคัญของ ทั้งเถรวาทและมหายาน แต่คัมภีร์มหายานเน้นเรื่องนี้มากกว่าคัมภีร์เถรวาทดังที่กล่าวว่า

บุคคลมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งหลาย พระธรรม และความประพฤติของ พระพุทธบุตร เมื่อมีศรัทธาอยู่ จิตอันมุ่งหมายถึงโพธิของพระมหาบุรุษทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้น

ศรัทธาเป็นสิ่งที่ไปเบื้องหน้า เป็นมารดา เป็นผู้ให้เกิด เป็นผู้คุ้มครอง เป็นผู้ ไทใจเจริญ แห่งคุณทั้งปวงทั้งหลาย

^๑ Bcv. บทที่ ๑-๒.

ขจัดความกังวล ช่วยโห้ขามโห้มะได้ ตรีธธาขอมโห้เห็นนครแห่งความสงบ^๑

คุณสมบัติเหล่านี้แม้จะต่างกันอย่างไรก็ตาม กล่าวรวม ๆ ได้ว่า ผู้ที่จะเกิดโพธิจิตโตตปาท จะต้องมึตรีธธา กระทำควมดี เช่น ดำรงอยู่ในกุศลมูล มึนึสัยเมตตากรุณา สนใจศึกษาพระธรรม เป็นหลักใหญ่ เมื่อบุคคลผู้ต้องการจะทำให้โพธิจิตเกิดขึ้น มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว ก็เริ่มเกิดโพธิจิต และตั้งปณิธาน ซึ่งจะมีเหตุโดยตรงเมื่อก่อนหน้า จะเกิดโพธิจิตหรือตั้งปณิธาน

^๑ Siks. p. 4.

Śraddhayamānu jinān jinadharman śraddhayate carī buddhasutānām,
bodhi anuttara śraddhayamāno jāyati citta mahāpuruṣānām.

Śraddha purogata mātrjanetrī pālika vardhika sarvagunānām,
kāṅkṣavinodani oghapratāraṇi śraddhanidarśani kṣamapurasya.

และ p. 6. ff.

เทียบ Nett. p. XXXI.

Saddhadhāno'ti yena pubbabhāgena kāyasucaritābhedenā
aparabhāge sattatimsabodhipakkhiyābhedenā dhammena arahanto
buddha-pacceka-buddha-buddhasāvaka nibbānaṃ pattā.

๒. เหตุปัจจัยที่จะเกิดโพธิจิตและการตั้งปณิธาน

ก. คัมภีร์อวทานและมหาวัสตุ

คัมภีร์อวทานและมหาวัสตุ กล่าวถึงเหตุที่จะเกิดโพธิจิตหลาย ๆ ประการด้วยกัน คือ

การได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วเลื่อมใส^๑

การได้เห็นพระพุทธรูปหรือพระบรมฉายาลักษณ์แล้วเกิดความเลื่อมใส^๒

ความต้องการเป็นใหญ่เหนือผู้อื่น (ในกรณีของพระเมตไตรย)^๓

เมื่อสังเกตจากข้อความที่ตั้งปณิธานแล้ว กล่าวได้ว่า ผู้ตั้งปณิธาน มีความต้องการที่จะช่วยเหลือสัตว์อื่น เมื่อตนได้บรรลุโพธิญาณแล้ว แต่ข้อความที่ตั้งปณิธานไม่ค่อยสัมพันธ์กับเหตุ แสดงให้เห็นถึงความคิดที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ที่เหตุกับผลยังไม่ลงรอยกันมากนัก เพราะการกล่าวถึงโพธิจิตอุปมาในคัมภีร์เหล่านี้ ต้องการแสดงแต่เพียงว่าการเป็นพระโพธิสัตว์เป็นสิ่งให้เลือกได้ ถ้าไม่ต้องการเป็นพระอรหันต์ หรือพระปัจเจกพุทธเจ้า

^๑ Divy. p. 226.

^๒ Divy. p. 245.
Ava. Sa. p. 2.

^๓ Divy. p. 55.
คู่มือวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า ๑๘๒.

ข. คัมภีร์เถรวาทบาลี

๑. คัมภีร์พุทธวงศ์ กล่าวถึงเหตุที่เกิดขึ้นก่อนที่นารทว่า เกิดความเลื่อมใส
พระพุทฺธเจา และมีข้อความบ่งถึงเหตุที่แน่ชัดกว่านั้น
ก่อนหน้าการประกาศปณิธานว่า

เมื่อเรานอนแล้วบนแผ่นดิน เราได้คิดรู้อย่างนี้ว่า ‘(ถ้า)
เราปรารถนาจะเผากิเลสของเราให้สิ้นไปในวันนี้ ก็ยอม
ใจ’ แต่จะมีประโยชน์อะไรที่เราจู้จู้แวงพระธรรมใน
ศาสนา ในรูปลักษณะอันบุคคลไม่รู้จัก เราควรบรรลु
สัมพัตฺตญาณเป็นพระพุทฺธเจาแล้ว ฟังปลุกเปลืองโลก
พรอมทั้งเทวโลก จะมีประโยชน์อะไร ที่เราเห็นซึ่งกำลัง
ของตนเอง แล้วจะขามพนไปแต่ผู้เดียว เราบรรลु
สัมพัตฺตญาณแล้ว จักให้โลกพรอมทั้งเทวโลกได้ขามพน^๑

๑. ข้อความข้างต้นบ่งถึงเหตุที่จะตั้งอกนินหาร หรือความปรารถนาที่จะเป็น
พระพุทฺธเจา ว่าต้องการบรรลุพระสัมพัตฺตญาณ แล้วช่วยให้ผู้อื่นได้
ขามสังสารวัฏ หรือหลุดพ้นไปควย

^๑ Bv. § 53-55. p. 12.

Paṭhaviyaṃ nipannassa evaṃ me āsi cetaso :
'icchamāno ahaṃ ajja kilese jhāpaye mama.

Kim me aññāta vesena dhammaṃ sacchikaten' idha,
sabaññutaṃ pāpunitvā Buddhō hessaṃ sadevake.

Kim me ekena tiṇṇena purisena thāmadassinā,
sabaññutaṃ pāpunitvā santāressaṃ sadevake.

๒. อรรถกถาจริยาปิฎก กล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งจิตอุปบาท ว่ามีมหากรุณาเป็น
ปทัฏฐฐาน หรือมีอุปนิสัยที่ถึงพร้อมเป็นปทัฏฐฐาน และ
กล่าวปัจจัย ๔ เหตุ ๔ ของจิตอุปบาท โดยพิสดาร
ดังนี้

ปัจจัยแห่งมหาภินิหาร

พระมหาบุรุษได้เห็นพระพุทธรูปเจาทรงกระทำปาฏิหาริย์อันยิ่งใหญ่ เป็นอัศจรรย์
ด้วยพุทธานุภาพ อาศัยสิ่งนั้นกระทำไว้ในอารมณ์ เกิดจิตตั้งในมหาโพธิ์..พระ
มหาบุรุษเห็นทรงอาศัยซึ่งการได้เห็นมหาอนุภาพนั้นนั้นเพียวเป็นปัจจัย มีใจแนบ-
แนบในสัมโพธิ์ ยังจิตให้ตั้งในสัมโพธิ์ นี้เป็นปัจจัยแรกของมหาภินิหาร

อีกอย่างหนึ่ง พระมหาบุรุษมิได้เห็นมหาอนุภาพดังกล่าวของพระพุทธรูปเจา แต่
หาภาวไฉยนิวา พระผู้มีพระภาคเจาทรงเป็นอย่างนั้นอย่างนั้น พระมหาบุรุษ
ได้อาศัยสิ่งนั้น กระทำให้ปัจจัย มีใจแนบแนบในสัมโพธิ์ ยังจิตให้ตั้งในสัมโพธิ์
นี้เป็นปัจจัยที่สองของมหาภินิหาร

อีกอย่างหนึ่ง พระมหาบุรุษไม่เคยได้เห็น ไม่เคยได้ยิน มหาอนุภาพดังกล่าว
ของพระพุทธรูปเจา แต่ได้ฟังธรรมเทศनावาทด้วยเรื่องพุทธานุภาพว่า ภิกษุทั้ง-
หลาย พระตถาคตผู้ถึงพร้อมด้วยศัพพัญญู ดังนี้เป็นคน พระมหาบุรุษอาศัย
สิ่งนั้นกระทำให้เป็นปัจจัย มีใจแนบแนบในสัมโพธิ์ ยังจิตให้ตั้งในสัมโพธิ์ นี้
เป็นปัจจัยที่สามของมหาภินิหาร

อีกอย่างหนึ่ง พระมหาบุรุษมิได้เห็น มิได้ได้ฟังมหาอนุภาพของพระพุทธรูปเจามา
แต่ก่อน หวังมิได้ได้ยินพระธรรมของพระพุทธรูปเจาควย แต่หากเป็นบุคคลผู้มี
อัชฌาสัยอันโอฬาร (มีความตั้งใจมั่นที่ยิ่งใหญ่) เป็นผู้นิยมหวังความดีงาม
(กัลยาณอธิมุตติ) ว่า เราจะบริหาร พุทธวงส์ พุทธคันธ์ พุทธประเพณี พุทธ-
ธรรมตา ดังนี้ แต่นั่นก็เป็นผู้กระทำสักการะ เคารพ เอาใจใส่ เทอดทูน
บูชา ธรรมนั้น (ความคิดดังกล่าว) พระมหาบุรุษอาศัยความคิดดังกล่าว

กระทำให้เป็นปัจจัย ยังจิตให้ตั้งในสัมโพธิ นี้เป็นปัจจัยที่ ๔ แห่งมหาอภินิหาร^๑

^๑ CpA. pp. 284-285.

Idha madāpuriso passati Tathāgatānam mahatā
Buddhabhāvena acchariyabbhutaṃ paṭihāriyaṃ
karontaṃ tassa taṃ nissāya taṃ ārammaṇaṃ katvā
mahābodhiyaṃ cittaṃ santiṭṭhati...

So taṃ eva mahānubhāvadassanaṃ nissāya taṃ
paccayaṃ katvā sambodhiyaṃ adhimuccanto tattha
cittaṃ ṭhapeti. Ayaṃ paṭhamaṃ paccayo mahābhinihāra.

Na heva kho passati Tathāgatassa yathāvuttam
mahānubhāvatam, api ca kho suṇāti ediso ca ediso ca
Bhagavā ti.

So taṃ nissāya taṃ paccayaṃ... cittaṃ ṭhapeti.
Ayaṃ dutiyo paccayo mahābhinihāya.

Na h'eva kho passati Tathāgatassa yathāvuttam
mahānubhāvatam, na pi taṃ parato suṇāti, api ca
kho tathāgatassa dhammaṃ desentassa 'dasabalasa-
mannāgato bhikkhave Tathāgato'ti ādinā

Buddhānubhāvapaṭisamyuttam dhammaṃ suṇāti so taṃ
nissāya taṃ paccayaṃ ... cittaṃ ṭhapeti.
Ayaṃ tatiyo paccayo mahābhinihārāya.

Na heva kho passati Tathāgatassa yathāvuttam
mahānubhāvatam, na pi taṃ parato suṇāti,
na pi tathāgatassa dhammaṃ suṇāti, api ca kho
ulārajjhāsayo kalyānādhimuttiko. aham etaṃ
Buddhavaṃsaṃ Buddhatantiṃ Buddhapaveniṃ
Buddhadhammatam paripālessāmi'ti yāvad eva
dhammaṃ eva sakkaronto garukaronto mānento
pūjento dhammaṃ apacāyamāno taṃ nissāya.....
cittaṃ ṭhapeti. Ayaṃ catuttho paccayo
mahābhinihārāya.

เหตุแห่งมหาภินีหาร

พระมหาบุรุษเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยโดยปรกติ เป็นผู้กระทำอชการ ในพระพุทธานุชาตทั้งหลายในกาลก่อน ๆ นี้เป็นเหตุแรกของมหาภินีหาร

อีกประการหนึ่ง พระมหาบุรุษเป็นผู้มีอัชฌาสัยคือความกรุณา (กรุณาชฌาสัย) เป็นผู้มุ่งมั่นในความกรุณา (กรุณาธิมุตต) เป็นผู้หวังที่จะพาสัตว์วิพันทุกข์ แม้จะต้องบริจาคชีวิตของตนก็ตาม นี้เป็นเหตุที่สองของมหาภินีหาร

อีกประการหนึ่ง พระมหาบุรุษ ยอมต่อสู้ พยายาม ไม่เหน็ดเหนื่อย ไม่ทวาดกลัว เพื่อประโยชน์สุขของสัตว์โลก โดยยอมทนทุกข์ในวัฏฏสงสาร และบำเพ็ญจรรยาอันกระทำไดยาก สิ้นกาลนาน จนกระทั่งสำเร็จตามที่ปรารถนาไว้ นี้เป็นเหตุที่สามแห่งมหาภินีหาร

อีกประการหนึ่ง พระมหาบุรุษ อาศัยกัลยาณมิตรผู้ซึ่งกันโทะยังประโยชน์ให้ เกิด นี้เป็นเหตุที่สี่แห่งมหาภินีหาร^๑

^๑ CpA. pp. 285-286.

Idha mahāpuriso pakatiyā upanissayasampanno
hoti purimakesu Buddhesu katādhikāro. Ayam
pathamo hetu mahābhinihārāya.

Puna ca param mahāpuriso pakatiyā karuṇājjhāsayo
hoti karuṇādhimutto sattānaṃ dukkhaṃ apanetukāmo
api ca attano kāyajīvitam pariccajītvā. Ayam dutiyo
hetu mahābhinihārāya.

Puna ca param mahāpuriso sakalato pi vattadukkhato

sattahitāya ca dukkaracariyato suciram pi kālam
ghaṭento vāyamanto anibbinno hoti anutrāsī yāva
icchitatthanipphatti. Ayam tatiyo hetu mahābhinihārāya.
Puna ca param mahāpuriso kalyānamittasannissito
hoti, yo ahitato nivareti, hite patitṭhapeti.
Ayam catuttho hetu mahābhinihārāya.

เทียบ การณะของคัมภีร์มหายาน.

คู่มือชานินพนธฉบับนี้ หน้า ๑๘๘.

ปัจจัย ๔ และเหตุ ๔ ที่กล่าวในอรรถกถาจรियाปิฎก มีประเด็นตรงกันกับ คัมภีร์พุทธวงศ์ อวทาน และมหาสังฆิกะ ในแง่ความเลื่อมใส และความต้องการช่วยเหลือผู้อื่น และมีประเด็นตรงกันกับมหายานตอนกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะตั้งจิตโตตปาทด้วย คือ กล่าวถึงเรื่องกัลยาณมิตร และใช้ศัพท์ว่า อธิมุตต หรือ อธิมุคติ ซึ่งเทียบได้กับ การใช้ศัพท์ว่า อธิมุคติ ในคัมภีร์มหายานสูตราลังการ^๑

โดยเฉพาะเรื่องกัลยาณมิตร อรรถกถาจรियाปิฎกได้จำแนกคุณสมบัติ และ ความสำคัญไว้ว่าเหตุอื่น การให้ความสำคัญเรื่องกัลยาณมิตรนี้ตรงกับความคิดของคัมภีร์ มหายน เช่นคัมภีร์สมาธิราชสูตร คัมภีร์ศึกษาสมุทรปัจจัย คัมภีร์โพธิสัตว์จรยาวตาร เป็นต้น

๓. ชินกาลมาลี และสัมภารวิบาก

เหตุของจิตตูปาท หรือการตั้งใจในชินกาลมาลีและสัมภารวิบาก เป็นเรื่องของพระพรหมชั้นสุทธาวาสที่เคยได้ฟังพระธรรม และเป็นอริยบุคคลมาคตลใจบุคคลผู้มีความเพียรให้ตั้งใจจะช่วยผู้อื่น^๒

เรื่องราวของการตั้งจิตตูปาทในชินกาลมาลีและสัมภารวิบากเป็นการนำเอา ความคิดหรือการตั้งปณิธานในอรรถกถา ซึ่งมักเปรียบว่าเป็นการวายข้ามสังสาร หรือ การข้ามพนสังสาร มาขยายเป็นเรื่องบุรุษผู้เรื้ออับปาง พามารดาวายขามมหาสมุทรและ นำเรื่องความกรุณาต่อผู้อื่น มาทำบุคคลาธิฐาน เป็นพระพรหมมาคตลใจ^๓

^๑ ภูวียนิพนธ์ เล่มที่ ๖ หน้า ๒๓๓ เป็นต้นไป.

^๒ Jin. p. 178.

Bodhisatto brahmanubhavana 'buddho bodheyyam...

^๓ Jin. p. 178.

Sam. I : 9.

ต่อจากการตั้งจิตอุปบาท เป็นเรื่องการตั้งปณิธานในใจ กล่าวถึงเหตุที่ตั้ง
ในแต่ละชาติต่างกันไป เช่น สลดใจเพราะเห็นราคะเป็นของชั่วทำให้ทุกข์เห็นร่างกาย
เป็นเหตุแห่งทุกข์^๒ และสาเหตุอื่น ๆ ซึ่งเป็นไปโดยนัยตามที่อรธกถาจารย์าภิภูกล่าวรวม
ไว้ เมื่อถึงการตั้งปณิธานตามคัมภีร์พุทธวงศ์กล่าวไว้เดิม ซึ่งเรียกในชื่อกาลมาลีว่า
กายวชิปณิธาน เหตุผลยังคงตามคัมภีร์พุทธวงศ์

ค. คัมภีร์มหายาน

เหตุผลของการเกิดจิตโตตปาทในคัมภีร์มหายาน ได้แก่ การมุ่งหวังอนุตร-
สัมยักสัมโพธิ และการช่วยเหลือผู้อื่น อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของพุทธศาสนา
มหายาน คัมภีร์รุ่นหลัง เช่น คัมภีร์ศึกษาสมุทรยัชยกล่าวเน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่นว่า เป็นเหตุให้
พระโพธิสัตว์เกิดในจิตโตตปาท^๓

^๑ Jin. P. 179.

atiṅṅho vatāyaṃ rāgo...ahaṃ pana buddho hutvā
rāgato parimuccissamī ti buddhabhāvāya
manopañidhānaṃ uppādesi.

^๒ Jin. p. 180.

tassa gatakāle attano sarīrassa anekapāpākula-
bhāvaṃ dukkhahetubhavañ ca tato mocānupāyañ ca
vicinānto buddhakarakadhamānaṃ passi,

^๓ Siks. Chapter I.

BCV. Chapter III.

คัมภีร์สุขาวัตถุสสูตร กล่าวว่า การบูชาพระพุทธเจ้า และการตั้งอยู่ในกุศล
มูล ก็ทำให้คนมีจิตใจมุ่งสู่โพธิ์ได้ ดังที่กล่าวว่า

อานนท์ อีกอย่างหนึ่ง บุคคลทั้งหลายกระทำความเลว สักการะพระตถาคต ยัง
กุศลมูลให้เกิดขึ้นอย่างนับไม่ถ้วน น้อมจิตไปสู่อโพธิ์^๑

ลักษณะเช่นนี้ ตรงกับที่กล่าวไว้ในอนุตตรบูชา

คัมภีร์ศึกษาสมุจจัยอ้างถึง ทศธรรมสูตร ว่ากล่าวถึงการละหรือเหตุแห่งจิต-
โตตปาทไวดังนี้

(ตั้งข้อความในทศธรรมสูตรว่า) ในโลกนี้ พระโพธิสัตว์ผู้ยังอยู่ในชั้นโคตร
ถึงจะยังไม่ทำโพธิ์จิตใหญ่เกิดขึ้น เป็นผู้อันพระพุทธเจ้าก็ดี หรือพระสาวกของ
พระพุทธเจ้าก็ดี โดยยกขึ้น ไตสอนใหญ่ ไตยังให้ถือเอา ก็สามารถยังจิตให้
เกิดในอนุตตรสัมยักสัมโพธิ์ นี่เป็นเหตุแรกของการเกิดโพธิ์จิต

อีกประการหนึ่ง พระโพธิสัตว์เป็นผู้ไต่ย่นไต่ฟังคุณความดี แห่งโพธิ์จิตของ
สัมโพธิ์ ก็สามารถยังจิตให้เกิดในอนุตตรสัมยักสัมโพธิ์

อีกประการหนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้เห็นสัตว์ทั้งหลายไม่มีที่อาศัย ไม่มีที่ป้องกัน
ไม่มีที่พึ่ง ตั้งจิตให้เกิดในความกรุณา จนกระทั่งยังจิตให้เกิดในอนุตตรสัมยัก-
สัมโพธิ์ นี่เป็นเหตุที่สาม

อีกประการหนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้เห็นความบริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยประการทั้งปวง
ของพระตถาคตแล้วเกิดปีติ จนกระทั่งยังจิตให้เกิดในอนุตตรสัมยักสัมโพธิ์ นี่

^๑ Su. Vy. ใน M.S.S. I : 241.

ye cānanda kecit sattvās tam Tathāgatam
punaḥ satkāramanasikāriṣyanti, bahvapariṃmitam
kusalamūlam avaropayisṣyanti bodhaye
cittam parināmya, ...

นี้เป็นเหตุที่^๑

การณะหรือเหตุดังกล่าวใกล้เคียงกับเหตุที่กล่าวในคัมภีร์อรรถกถาจริยาปฏิภา

คัมภีร์มหายานมีใ้กล่าวถึงเหตุแห่งการเกิดโพธิจิตโดยตรงมากนัก ทั้งนี้เพราะ
คุณสมบัติของบุคคลที่ไ้บำเพ็ญในชั้น โคตร อธิมุกติ อนุตตรบุชา ย่อมจะนำให้เกิดโพธิจิต
ได้โดยตรงอยู่แล้ว^๒

^๑ Siks. p. 8.

yathā Daśadharmikasūtre deśitam-īha kulaputra
bodhisattvagotrasthaḥ sann anutpāditabodhicittaḥ
Tathāgatena vā Tathāgataśrāvakena vā samcodyamānaḥ
samvedyamānaḥ samādāpyamāno 'nuttarāyāṃ
samyaksambodhāu bodhicittam utpādayati-idam
prathamam kāraṇam bodhicittotpādāya
sambodher vā bodhicittasya vā avarṇam bhāṣyamāṇam
śrutvā anuttarāyāṃ samyaksambodhāu cittam....
idam dvitīyam...
as sattvān anāthān aśaraṇān advīpān dṛṣtvā
kārunyacittam upasthāpya yāvad anuttarāyāṃ...
idam tṛtīyam...
sa Tathāgatasya sarvākāraparipūrṇatāṃ dṛṣtvā
prītim utpādyā anuttarāyāṃ...idam caturtham
kāraṇam iti.

^๒ M.S. Al. p. 164.

gotraṃ dharmādhimuktis ca cittasyotpādanā tathā,
dānādipratipattis ca nyāyā(mā)vakrāntireva ca.
sattvānaṃ paripākaś ca kṣetrasya ca viśodhanā,
apratīṣṭhitanirvāṇam bodhiḥ śreṣṭho ca darśanāt (darśnā)

อาจกล่าวโดยสรุปในความคิดของคัมภีร์มหาหยาจรุณหลัง เช่น โภจิจรยา-
วตารและศึกษาสมุทรจัยไควว่า การมีศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็น
คุณสมบัติขั้นต้นของผู้ที่ต้องการจะบรรลุโพธิญาณ หรือต้องการเป็นพระอรหันต์ ความข้อนี
มิได้ต่างจากการเป็นอุบาสกที่ดีในพุทธศาสนาเถรวาท

คัมภีร์ต่าง ๆ ได้ให้คุณสมบัติของผู้ที่จะเกิดโพธิจิตหรือตั้งปณิธานต่าง ๆ กันไป
เป็นเพราะความสำคัญในเรื่องการตั้งปณิธานมีต่าง ๆ กันไป คัมภีร์พุทธวงสนันเล็งถึง
การได้รับพยากรณ์มากกว่าการตั้งปณิธาน โดยเห็นว่าหากตั้งปณิธานแล้ว มิได้รับพยากรณ์
ก็ยิ่งถือว่าไม่สัมฤทธิ์ผล คุณสมบัติเหล่านั้นจึงค่อนข้างเป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้ตั้งปณิธาน
และได้รับพยากรณ์มากกว่า เป็นผู้เริ่มเกิดจิตมุ่งไปสู่โพธิ

ในคัมภีร์ทิพยาวทานและมหาวัสสุ ความคิดเรื่องจิตโตตปาตเพิ่งเกิดขึ้นโดย
ถือว่าเป็นการตั้งความมุ่งหมาย ผู้ใดจะตั้งความมุ่งหมายเป็นพระอรหันต์ พระปัจเจก-
พุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธ ก็ได้ ลักษณะที่กล่าวถึงมิได้แสดงความเหลื่อมล้ำในบุคคล
๓ ประเภทนั้น ดังนั้น คัมภีร์ดังกล่าวจึงมิได้กำหนดคุณสมบัติแก่ผู้ที่จะตั้งโพธิจิตโตตปาต

ในคัมภีร์มหาหยาจรุณ คำว่า โพธิจิตโตตปาต ใช้ในความหมายที่สูงส่ง เพราะ
ถือเป็นการเกิดความคิดที่จะสละตน ยอมลำบากเพื่อผู้อื่น และในกรณีโพธิเป็นศูนย์กลาง
หรือตตปาตที่มีอยู่ในตนเอง บุคคลต่าง ๆ ก็ยังจะต้องฝ่าหาโศภะ จึงได้กล่าวถึงคุณสมบัติ
เบื้องต้นของผู้ที่จะตั้งจิตโตตปาต ซึ่งกรณีดังกล่าวในมหาหยาจรุณกล่าวถึงการเริ่มกล่าว
โดยมุ่งประเด็นที่จะจัดบุคคลให้เป็นประเภท และแยกกล่าวประเภทของบุคคลผู้จะเป็นพระ
โพธิสัตว์โดยเฉพาะ โดยเห็นว่ามีใช้ทุกคนที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ในขณะที่โภจิจรยา-
วตาร และศึกษาสมุทรจัยไควว่า ทุกคนเป็นพระพุทธเจ้าได้ จึงได้เสนอการปฏิบัติต่าง

พื้นฐานที่บุคคลผู้นับถือศาสนาทุกคนกระทำได้ และกระทำอยู่เป็นประจำอยู่แล้ว^๑

๓. โพธิจิตโตตปาท

ความคิดเรื่องโพธิจิตโตตปาทนี้ เริ่มขึ้นในอวทานของเถรวาทสรรพาวาสตีวาทิน และมหาวัสตุ และค่อย ๆ ขยายความสำคัญขึ้นตามลำดับในคัมภีร์มหายาน โดยเฉพาะในคัมภีร์มหายานสูตรลังการ ศึกษาสมุจจัย และ โพธิจรรยาวตาร

ก. จิตโตตปาท ในคัมภีร์อวทานและมหาวัสตุ

จิตโตตปาท เป็นศัพท์สมาส ประกอบรูปมาจากคำว่า จิตต กับ อุตปาท ในภาษาสันสกฤต หรือ จิตตูปาท ประกอบรูปจาก จิตต กับ อุปปาท ในภาษาบาลี หมายถึง การยังจิตให้เกิด คัมภีร์อวทาน และมหาวัสตุ ใช้คำนี้ในความหมายธรรมดาดังกล่าว โดยกล่าวถึงการยังจิตให้เกิดในสรวกโพธิ ปรัตเยกโพธิ อนุตตรสัมยักสัมโพธิ^๒ ความ

^๑ Siks, p. 7 ff. อ้างจากวิมลเกียรตินิรเทศสูตร
sumerusamam satkāyadr̥stim utpādyā bodhicittam utpadyate.

แม้จะมีสักกายทิฏฐิเท่าเขาพระสุเมรุ บุคคลนั้นก็ยังสามารถทำให้โพธิจิตเกิดขึ้นได้

^๒ Dict. PTS. p. 268 : the rise of a thought.
Dict. BHS. p. 229 : production of intention, resolution.

คำว่า citta ในที่นี้หมายถึง การคิด (thought)

^๓ Divy. pp. 226, 245 etc.
Mhvt. pp. 364, 365, 367.

หมายถึงค่อนข้างใกล้เคียงกับการมุ่งหวังหรือความปรารถนา ซึ่งมีศัพท์ใช้อีกศัพท์ว่า ปณิธิ หรือ ปณิธาน สิ่งที่ต่างกันคือ จิตโตตปาท เป็นของที่เกิดก่อนในใจ ส่วนความปรารถนา หรือ ปณิธาน เป็นของที่ประกาศ หรือแสดงออกมาให้เห็น เป็นการตั้งความหวังที่ตนเอง มีอยู่ในใจ

ส่วนคัมภีร์พุทธวงศ์มีได้ใช้ศัพท์ จิตโตตปาท หรือ จิตตูปาท และมีไต่แยก ขึ้นตอนนี้ออกมากล่าวเป็นเอกเทศ คงกล่าวเน้นแต่เรื่องการตั้งความปรารถนา หรือ ปณิธานเท่านั้น และใช้ศัพท์ว่า อภินิหาร คำว่า จิตตูปาท มีใช้ในคัมภีร์เถรวาทบาลี รุนอรรถถาเป็นต้นมากี่ใช้ในความหมายของอภินิหาร^๑

โดยสรุปแล้ว เรื่องจิตโตตปาท ในคัมภีร์ช่วงนี้ยังมีได้มีความหมายพิเศษ และหาได้มีเรื่องความคิดจะช่วยเหลือผู้อื่นเป็นประเด็นสำคัญไม่ ขอความที่มีคำนี้ปรากฏกล่าว เฉพาะ สิ่งที่เกิดขึ้นในจิตขณะนั้นว่า มุ่งหมายจะโคศราวโกโทธิ ปรัตเชกโกโทธิ หรืออนุตตร-สัมยักสัมโทธิเท่านั้น การประกาศความตั้งใจ ความมุ่งหมายอื่น ๆ ไปปรากฏในการตั้ง ปณิธาน

ข. โทธิจิตโตตปาทในคัมภีร์มหายาน

ด้วยเหตุที่พุทธศาสนา มหายาน เน้นความสำคัญ เรื่องการที่จะให้ทุกคนเป็นพระ-พุทธเจ้า พุทธศาสนา มหายาน จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความคิดที่จะเปลี่ยนจาก การมุ่งเป็นพระอรหันต์ ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้จากการเติมคำว่า โทธิลงไปหน้าคำว่า จิตโตตปาท เพื่อจำกัดความหมายเป็นพิเศษว่า เป็นการยังจิตให้บังเกิดในโทธิของพระ-พุทธเจ้าเท่านั้น โทธิจิตโตตปาทนี้ย่อมเกิดขึ้นโดยตลอดในการเป็นพระโทธิสัตว์ และถือ

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๑๘๐.

เป็นส่วนที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับการตั้งปณิธาน^๑ เรื่องราวของโพธิจิตโตตปาทมีกล่าวละเอียด โดยนัยต่าง ๆ ดังนี้

๑. คัมภีร์มหายานสูตราลังการ

คัมภีร์มหายานสูตราลังการกล่าวถึง โพธิจิตโตตปาทว่าเป็นเหมือนแผ่นดินเป็นที่ประดิษฐานแห่งพุทธคุณ และโพธิสมภาร สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะเจริญขึ้นได้ก็ต้องอาศัย โพธิจิตเป็นแดนเกิด^๒ และกล่าวถึงธรรมะกลางอย่างควบคู่ไปกับโพธิจิตโตตปาทด้วย คือ

^๑ Bodhisattvaprātimokṣasūtra, IHQ, VII. 1931 p. 274 ; Bbh. p. 12 Quoted in Vkn. appendix Note II p. 284.

bodhisattvasya prathamā cīttotpādaḥ
sarvabodhisattvasamyakpraṇidhānām ādyaṃ
tadanyasamyakpraṇidhānasamgrakakam...
sa khalu bodhisattvo bodhāya cittaṃ praṇidadh
evaṃ cittaṃ abhisamkaroti vācam ca bhāṣate...

Dbh. p. 8. bodhicīttotpādena sambodhiparāyaṇo bhavati.

^๒ M.S. A1. pp. 17-18.

prthivīsama utpādaḥ kalyāṇasuvārṇasamnibhaś cānyaḥ,
sukkanavacandrasadr̥śo vahniprakhyo'parocchrāyaḥ
(jñeyaḥ).

อัธยาศัย	-	การตั้งใจมั่น
อาศัย	-	แนวโน้มที่ดี
ประโยชน์	-	ความพยายาม ^๑

เมื่อโพธิจิตประกอบด้วยกัลยาณาคัยก็จะช่วยให้เกิดการก่อตัวของอัธยาศัย คือ ความตั้งใจมั่นที่จะช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อมีโพธิจิตประกอบด้วยประโยชน์ ก็จะทำให้กุศลธรรม เจริญขึ้น เมื่อโพธิจิตประกอบด้วยความตั้งใจมั่น ก็จะนำบุคคลนั้นขึ้นไปสู่ฐานะพิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป

คัมภีร์มหายานสูตรแล้งการแบ่งโพธิจิตโตปาทออกเป็น ๔ ระดับด้วยกัน คือ

โพธิจิตโตปาท ที่สัมพันธ์กับ อาธิโมกษ (adherence) ในภูมิที่พระ-
โพธิสัตว์กำลังเตรียมตัว เรียกว่า อธิมุกติจรยาภูมิ

โพธิจิตโตปาท ที่สัมพันธ์กับ ศุทธาธยาศยะในภูมิ ๑ ภูมิแรก

โพธิจิตโตปาทแห่งไวปากิกะ (ผล) ในภูมิที่ ๔ และภูมิที่ ๘

โพธิจิตโตปาท ในภูมิที่ ๑๐ เรียกว่า อนาวรรณิกจิตโตปาท ในพุทธภูมิ^๒

^๑ Adhyāsaya - high resolve
Āsaya - good tendencies
Prayoga - effort.

^๒ M.S. 1. p. 15.

cittotpādo'dhimokṣo'sāu /suddhādhyāsayiko'parah,
vāipākyo bhumiṣu matas tathāvaraṇavarjitah.

caturvidho bodhisattvānāṃ cittotpādaḥ.

ādhimokṣiko'dhimukticaryābhūmāu.

/suddhādhyāsayikaḥ sapsu bhumiṣu.

vāipākiko'sṭamyādiṣu. anāvaraṇiko buddhabhūmāu.

เรื่องจิตโตตปาทในคัมภีร์นี้จึงครอบคลุมกว้างขวางตั้งแต่เริ่มต้นการเป็นพระ-
โพธิสัตว์ไปจนกระทั่งถึงได้เป็นพระโพธิสัตว์ผู้เที่ยงต่อนุตรสัมมยักสัมโพธิ

๒. คัมภีร์ศึกษาสมุจจัย และโพธิจรรยาวตาร

คัมภีร์ทั้งสองกล่าวถึงลักษณะของโพธิจิตว่า เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความต้องการ
บรรลุปโพธิ และเกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้อื่น^๑ และกล่าวว่ามีโพธิจิตโตตปาทอยู่ ๒ ประการ
คือ

- โพธิประณิธิจิตต - โพธิจิตที่เกิดขึ้นเป็นหนแรก หรือความปรารถนาโพธิ
โพธิประสถานจิตต - โพธิจิตที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำเพื่เพื่อใ้บรรลุป
โพธิ^๒

^๑ sambodhikāmanāśahagatā
parārthālabhanā
ดู Siks., pp. 7-11.

^๒ Siks., p. 8.

tac ca bodhicittam dvividham - bodhipraṇidhicittam
ca bodhiprasthānacittam ca.

.....
tatra bodhipraṇidhicittam mayā buddhena
bhāvitavyam iti cittam praṇidhānād utpannam
bhavati....

Bcv. Chapter I. § 15.

This thought of Enlightenment is to be understood as
twofold. Briefly, it is the idea of dedication to
Enlightenment (bodhipraṇidhicitta) and then the
actual pilgrimage towards it (bodhiprasthāna).

คัมภีร์โพธิจรยาวตาร ไต่กล่าวถึงโพธิจิตโตปาทไว้มากมายในบทที่ ๑ เป็นการสรรเสริญโพธิจิต บทที่ ๓ กล่าวถึงโพธิปริเคราะห์ บทที่ ๔ กล่าวถึงความไม่ประมาทในโพธิจิต เรียกว่า โพธิจิตตาประมาทะ อันแสดงให้เห็นความสำคัญของโพธิจิตโตปาทในพุทธศาสนamahayan

ลักษณะความคิดดังกล่าวอนุโลมตามคัมภีร์มหายานสูตราลังการ โพธิจิตซึ่งในสมัยต้นเป็นการเริ่มคิดที่จะไปสู่โพธิ ไต่ขยายออกเป็นสภาวะของจิตใจที่มุ่งหวังไปสู่อนุตตรสัมยักสัมโพธิอันประกอบด้วยความเมตตากรุณาและคุณลักษณะอื่น ๆ ของพระโพธิสัตว์ตลอดโพธิสัตว์จรยยา เป็นเหตุให้เมื่อจะกล่าวถึงจึงกล่าวเพียงว่า โพธิจิต เพื่อแสดงเฉพาะความคิดดังกล่าวเท่านั้น

๓. คัมภีร์อภิสมยาลังการ

คัมภีร์อภิสมยาลังการกล่าวถึง จิตโตปาทในหน้าที่ต่าง ๆ กัน เป็น ๒๒ จิตโตปาท คือ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑-๓ เป็นจิตโตตปาที่ประกอบด้วย (สทต) ฉันทะ อาศัย และอัธยาศัย อันเป็นชั้น ๓ ชั้นย่อยใน อาธิกรรณิกสัมภารณุมิ (ณุมิแห่งการสงสมของผูเริ่มตน)พระโพธิสัตวที่มี จิตโตตปา วมกับ ฉันทะ เป็นผูเสมอควยแผนคิน (ปฤถิวีสม)

จิตโตตปา วมกับ อาศัย เป็นผูเสมอควยทองคำบริสุทธิ์ (กัลยาณสุวรรณ)

จิตโตตปา วมกับ อัธยาศัย เป็นผูเสมอควยพระจันทรแรกขึ้น (นวจันทรโปรมา)

๔ จิตโตตปาที่รวมกับประโยค เป็นอธิมุกติจรรยาณุมิ อันเป็นทางแห่งการเตรียมตัว (ประโยคมรรค) แห่งปรมุทิตาณุมิอันเป็นณุมิพระโพธิสัตวที่แท้จริงณุมิแรก

๕-๑๔ จิตโตตปา ๑๐ ดวง เกิดขึ้นรวมกับทศปารมิตา ในณุมิต่าง ๆ ทั้ง ๑๐ มีปรมุทิตาเป็นเบื้องตน

๑๕-๑๘ จิตโตตปา ๕ ดวง เกิดขึ้นรวมกับ อภิชญา ปุณยชญาณสมภาร โพธิ-
ปักษธรรมมา สมณวิปัสสนา ธารณั ประคิภาณ เป็นทางแห่งความก้าวหนา (วิเศษมรรค)
ในณุมิชั้นสูง ๕ ณุมิหลัง

๒๐ จิตโตตปาที่เกิดรวมกับ ธรรมโฆทาน เป็นการเตรียมตัวสูพุทธณุมิ

๒๑ จิตโตตปา ที่เกิดรวมกับ เอกายนมรรค

๒๒ จิตโตตปา ที่เกิดรวมกับ ธรรมกาย^๑

^๑ L. De La Vallée Poussin, Carrière du Bodhisattva, pp. 728-729.

M.S.Al., pp. 17-18.

คูเชิงอรรดที่ ๒ หน้า ๒๐๘.

โพธิจิตโตตปาทที่กล่าวในคัมภีร์ต่าง ๆ ย่อมแสดงให้เห็นความสำคัญของโพธิจิต
 หนึ่งที่เป็นสิ่งที่เกิดเบื้องแรกที่จะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างในโพธิสัตว์จรรยาเป็นไปได้ และเกิด
 ขึ้นทุกเมื่อในการบำเพ็ญธรรมใด ๆ ของพระโพธิสัตว์ เพราะในโพธิจิตมีคุณสมบัติ หรือ
 ลักษณะสองประการ คือ มุ่งหมายโพธิ และมุ่งช่วยผู้อื่น จึงนับว่าโพธิจิตมีความสำคัญ
 ครอบคลุมไปจนกระทั่งสิ้นสุดโพธิสัตว์จรรยา เป็นเหตุให้มีการแบ่งระดับของโพธิจิตตามภูมิ
 ต่าง ๆ ดังที่ได้อธิบายแล้วด้วย

ง. ผลแต่การเกิดโพธิจิต ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ มหายาน

ผลแต่การเกิดโพธิจิตมีมากมาย เช่น

โพธิจิตสามารถกั้นผลแห่งบาปกรรมของพระโพธิสัตว์ในชาติก่อนได้ทั้งหมด
 ผู้มีโพธิจิตจึงอยู่เหนือกฎแห่งกรรม^๑

โพธิจิตโตตปาทเป็นหนึ่งในกุศลมูลของมหายาน^๒

โพธิจิตเป็นเหตุใหญ่ของกุศลเจริญขึ้น^๓
 ผู้ที่ช่วยให้เกิดโพธิจิตก็ย่อมได้บุญด้วย^๔

^๑ BCV. Chapter I โศลกที่ ๓๘.

^๒ Dh.S. ขอ ๑๘ M.S.S.I : 330.

trīṇi kuśalamūlāni bodhicittotpāda, āsayāvisuddhi
 ahaṃkāramamaṃkāraparityāgaś ceti.

^๓ Siks., 190 ; Bcv. I. p. 19.

bodhicittam ca punyasya viddhihetuḥ samāsataḥ.

^๔ Aṣṭa PP. p. 437.

โพธิจิตทำให้ได้บังเกิดในที่^๑

โพธิจิตเป็นความดีที่เหนือความดีทั้งปวง^๒

โพธิจิตทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้ควรเคารพบูชา ประคองบิณฑบาตหรือครูบาอาจารย์^๓

โพธิจิตทำให้ผู้นั้นเป็นเนอานาบุญ^๔

ผู้ยังโพธิจิตให้บังเกิดจึงมีผล ๔ คือ

อัชยาตมผล ความชื่นชมในโพธิที่เกิดแต่ตนเอง

ปรผล ความชื่นชมในโพธิที่เกิดแต่ผู้อื่น ก็มีความดีจะช่วยเหลือผู้อื่น

เหตุผล ความชื่นชมในโพธิที่เกิดจากการสั่งสมสนูปนิสัย

ประโยชน์ผล ความชื่นชมในโพธิที่เกิดจากการปฏิบัติ^๕

รวมความแล้ว โพธิจิตเป็นแหล่งกอกำเนิดความดีงามทั้งปวง และมีผลให้ผู้มีโพธิจิตได้เป็นผู้ที่ดีงาม เป็นแหล่งแห่งความดีอย่างยอดเยี่ยมไปด้วย

^๑ Siks.pp. 9-10.

^๒ Bbh. fol. 69.5.2. Quoted in H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, p. 61.

^๓ Ibid. p. 61.

^๔ Ibid. p. 61.

^๕ Ibid. p. 61.

ธรรมอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นพร้อมกับโพธิจิต

อัธยาศัย หมายถึง การตั้งใจมั่นหรือการน้อมใจ เป็นคำที่ใช้แทนจิตโตตปาท ไต่คัมภีร์ปรัชญาปารมิตา เช่น ปัญจวิศติกสาหัสรีกาปรัชญาปารมิตา กล่าวถึงอัธยาศัย ในฐานะเป็นธรรมข้อแรก ในการเตรียมตัวเป็น พระโพธิสัตว์ ถือเป็นภูมิเบื้องต้นเรียกว่า สุทธาธยาศัยภูมิ ซึ่งมี ลักษณะดังที่กล่าวไว้

การสมาทานกุศลมูลทั้งปวง ด้วยการมีนสีการอันประกอบใน สรรพการชญตา^๑

อัธยาศัยจึงหมายถึง การบำเพ็ญกุศลมูลเบื้องต้น โดยที่ผู้บำเพ็ญ ตั้งใจที่จะไต่บรรลุสหปัญจตญาณ

ลักษณะของอัธยาศัยที่กล่าวถึง คัมภีร์มหายาน มีทั้งที่ตั้งใจที่จะทำตนเอง บริสุทธิ์ และตั้งใจที่จะช่วยผู้อื่นรวมอยู่ด้วย แต่มักเน้นประเด็นแรกมากกว่า ดังที่กล่าวไว้

¹ Pañca. pp. 214, 217.

Sata. PP. pp. 1454., 1458.

Quoted in Vkn. Appendix, Note II p. 285.

sārvākārajñatāpratisamyuktāir
manasikarāiḥ sarvakusalamūlasamudānayatā.

ธรรมอันมีศรัทธาเป็นเบื้องต้น มีธรรมวิชัยเป็นเบื้องต้น มีความมุ่งมั่นในพุทธ-
 ธรรม อันเป็นเหตุให้เขาใจ เป็นการแยกแยะ ย่อมมีแก่พระโพธิสัตว์ใด
 พระโพธิสัตว์นั้นชื่อว่า เป็นผู้ม้อธยาศัย^๑

ส่วนในประเด็นการช่วยเหลือผู้อื่นนั้น กล่าวถึง การตั้งใจมั่นที่จะให้ผู้อื่นได้
 ตั้งอยู่ในกุศลมูล และการหวังที่จะช่วยผู้อื่นด้วยการให้สิ่งของ^๒

อธยาศัยนี้ ต่อมามีการรวบรวมเป็น ๑๐-๑๕ ประการด้วยกัน^๓

อาศัย หมายถึง แนวโน้มที่เป็นไปในทางความดีงามที่เกี่ยวข้องกับโพธิจิต-
 โดตปาถ อาศัยนี้มีอาการต่าง ๆ กันเพื่อสนับสนุนการบำเพ็ญกรรม^๔

ธรรมต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้นเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับที่โพธิจิตเกิด เป็นธรรมที่ช่วย
 สนับสนุนให้พระโพธิสัตว์ใดกระทำโพธิสัตว์จรรยาเหนือ ๆ ขึ้นไป

^๑ Bbh. p. 313. Quoted in Vkn. Appendix., Note II p.285.
 tatra śraddhāpūrvō dharmavicayapūrvakāś ca
 buddhadharmesu yo' dhimokṣaḥ pratyavagamo
 niścayo bodhisattvasya so' dhyasaya iti ucyate

^๒ Kusale sthāne pratiṣṭhāpanakāmata
 vastūpasamharanakāmata.

^๓ Ibid. p. 286.

^๔ อุบเทหิ ๘.

๔. ประณิธาน

การประกอบรูปศัพท์

คำว่า ประณิธาน ในภาษาสันสกฤต หรือ ปณิธาน ในภาษาบาลี ประกอบรูปศัพท์มาแต่ ธา ธาตุ แปลว่า "วาง" มี ประ และ นิ เป็นอุปสรรค แปลตามรูปศัพท์ว่าการวางลงข้างหน้า อันหมายถึง การแสดงความตั้งใจของคนให้ปรากฏ^๑

ความหมายของคำว่า ประณิธาน

นักปราชญ์ให้ความหมายของคำนี้หลายประการด้วยกัน พจนานุกรมสันสกฤตของโมเนียร์ วิลเลียมส์ ให้ความหมายคำนี้ไว้ว่า การตั้งความหวัง ซึ่งในกรณีของพระโพธิสัตว์ หมายถึง การตั้งความหวังที่จะเป็นพระพุทธเจ้า

คำมีร์ต่าง ๆ ใช้คำเทียบคำว่า ปณิธานต่าง ๆ กันไป เช่น ปรรณนา อธิษฐาน อภินิหาร^๒ อันแสดงให้เห็นถึงลักษณะของปณิธานว่า เป็นการแสดงความปรารถนา เป็นการแสดงความมุ่งมั่น เป็นการแสดงความสัมฤทธิ์ผลของความเพียร^๓

^๑ Dict. PTS. p. 403.

Dict. Skt. p. 660.

Dict. BHS. p. 360.

^๒ Bv., p. 12.

Sn A I : 51.

Evam imāya patthanāya iminā cābhinihārena...

^๓ Abhinihāra - effect, resolve ดู Dict. BHS. p. 52.

ความหมายของคำนี้จึงครอบคลุมกว้างขวางทั้งที่เป็นการแสดงความหวัง ความปรารถนา ความตั้งใจมั่น อันเป็นความหมายที่ตรงตามเนื้อหาของปณิธานที่จะกล่าวต่อไป

เนื้อหาของการตั้งปณิธาน

ก. การตั้งปณิธานใน อวทาน มหาวัสสุ และพุทธวงศ์

เนื้อหาแห่งการตั้งปณิธานในคัมภีร์ทั้ง ๓ มีประเด็นสำคัญคล้ายคลึงกัน คือ เกิดการปฏิญาณว่าจะช่วยเหลือผู้อื่น อันเป็นการแสดงความกรุณาของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์พุทธวงศ์ มีข้อความที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ถึงการตั้งปณิธานว่า ตั้งเพราะความกรุณา ดังนี้

เราบรรลूसัพพัญญุตญาณ จักให้ชนหมู่มากขามพน ด้วยเป็นผู้เห็นกำลังของตนเอง
 ด้วยอธิการุระของเรา เราจักตักกระแสแห่งสังสาระ ขุจัตภทั้งสามขึ้นสู่ธรรม
 นาวา แลจักให้โลกพร้อมทั้งเทวโลกถึงความหลุดพ้นด้วย^๑

ข้อความที่แสดงถึงการตั้งปณิธาน ยังเป็นไปอย่างง่าย ลางครั้งก็กล่าวถึงการช่วยเหลือผู้อื่นให้ขามพน ลางครั้งก็กล่าวแต่เพียงให้เป็นพระพุทธเจ้าผู้ทรงมหาปรีดีสักขณะ ดังนี้

^๑ Bv., p. 12.

Iminā me adhikārena purisena thāmadassinā,
 Sabbaññutam pāpunītvā tāremi janatam bahum.

Samsārsotam chinditvā viddhamsitvā tayobhave,
 dhammanāvam samāruyha santāressam sadevake.

^๒ CpA, p. 282.

ทศพรพินิต

ขอโทษเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้สัจจ ผู้สัจจ ด้วยการถวายมหาทาน
นี้ อนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าข้ามโสมแล้ว พึงยังสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพน เช่นเดียวกับ
กับพระพุทธเจ้าในกาลก่อน

พระภควันตสุรพหุพุทธเจ้าอันข้าพเจ้าได้บูชาแล้วด้วยดอกไม้อันนารัณรมย์
ใจ ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วซึ่งปณิธานอันยิ่งใหญ่ อันเป็นความหวังต่ออัคร
โพธิ์ในสำนักของพระองค์

อวทานศตกะ

เมื่อปุระได้เห็นปฎิหาริย์ (ของพระพุทธเจ้า) ก็เกิดศรัทธา...เป็นผู้มี
ความยินดีปราโมทย์อันปรากฏขึ้นแล้ว เป็นผู้เกิดปีติโสมนัสอย่างสูงยิ่ง ได้
ปรารถนาที่จะกระทำปณิธาน เฉพาะพระภควันตพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทั้งนี้
ว่า ด้วยกุศลมูล คือ จิตโตตปาท และด้วยการสละไทยธรรมนี้ ขอโทษ
พระองค์ได้เป็นพระพุทธเจ้า ในเมื่อโลกมีคบอบคิ ไม่มีผู้นำ ไม่มีผู้ชี้ทาง ขอ
โทษพระองค์เป็นผู้ให้สัตว์ทั้งหลายผู้ยังมีโทษข้ามพนได้ข้ามพน (สังสารวัฏ)

^๑ Divy. p. 227.

anena dānena mahadgatena Buddho bhaveyam

sugataḥ svayambhūḥ,

tirṇaṣ ca tārayeyam mahājanāughān, atāritā

ye purvakāir jinendrāiḥ.

Sarvābhibhūr me Bhagavān maharshir avakirṇaḥ

puṣhpaiḥ sumanoramaiḥ ca,

pranidhiḥ ca me tatra kṛitā kṛitā udārā

ākāṅkshatā vā idam agrabodhim.

และ p. 226, 245, 271, 368, 469, 478, 495, 469.

ขอโทษพระองค์เป็นผู้ยังผู้ยังมีโทษหลุดพ้นในโทษหลุดพ้น ขอโทษพระองค์เป็นผู้
 ให้ความอนุโลมใจแก่ผู้ที่ยังเดือดร้อนใจ ขอโทษพระองค์เป็นผู้ยังสัตว์ผู้ยังไม่ถึง
 นิรวาณให้ถึงนิรวาณ^๑

มหาวิสตุ

เมื่อใดกระทำทานเช่นนั้นแล้ว เขาก็ตั้งปณิธานว่า ขอโทษพระองค์ได้เป็น
 โลกนาถ เป็นอาจารย์แห่งเทพและมนุษย์ ฟังประกาศธรรมอันประเสริฐ
 ขอโทษพระองค์ได้ประกาศธรรมเช่นเดียวกับพระองค์ ได้แสดงธรรมเช่น
 เดียวกันกับพระองค์ ขอโทษพระองค์ได้ยังสัตว์จำนวนมากให้ตั้งอยู่ในธรรม
 เช่นเดียวกับพระองค์^๒

^๑ Ava. Sata. p. 2.

tataḥ prātihāryadarśanāt pūrnah prasādajāto...
 dr̥ṣṭatuṣṭapramuditaḥ
 udagraprītisāumanasyajāto bhagavataḥ pādāyor nipatya
 praṇidhim
 kartum ārabdhah - anenāham kuśalamūlena
 cittotpādena deyadharmaparityāgena ca
 andhe loke anāyake aparīṇāyake buddho
 bhūyāsam atirṇānam sattvānam tarayitā,
 amuktānam mocayitā, anāsvastānam āsvāsayitā,
 aparinivṛtānam parinirvāpayiteti.

cp. CpA. p. 282.

Aṣṭa. PP. p. 215.

Mhvt. p. 36. ff.

so taṃ dānam datvā praṇidhesi lokanāyako asyāṃ,
 devamanuṣyācāryo āryaṃ dharmam prakāśeyyam.
 evaṃ ca mahyaṃ asya prakāśanā deśana ca dharmasya,
 evaṃ ca bahuṃ sattvaṃ ārye dharme niveśeyyam. etc.

ในเนื้อหาของการตั้งปณิธาน ความกรุณา หรือความคิดช่วยเหลือผู้อื่น เกิดขึ้นก่อนการตรัสรู้ ในขณะที่ในคัมภีร์คังเคิม พระพุทธเจ้าทรงแสวงหาทางแห่งความสันติโดยมิได้กล่าวเป็นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่นมากนัก เมื่อตรัสรู้แล้วจึงเกิดความเมตตาไพเราะ สอนมวลงนุชตอภายหลัง

การตั้งปณิธานของเดรวาท ผู้ตั้งปณิธาน กล่าวถึงการบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าก่อนการช่วยเหลือผู้อื่นในทอดพัน การตั้งปณิธานของคัมภีร์มหายานมิได้เน้นประเด็นว่าตนเองจะต้องตรัสรู้ก่อนแล้วจึงช่วยเหลือผู้อื่น แต่เน้นประเด็นการช่วยเหลือผู้อื่นตลอดเวลาการเป็นพระโพธิสัตว์

การตั้งปณิธานที่ปรากฏในคัมภีร์ช่วงนี้ปรากฏทั้งที่เป็นของพระสาวก พระปัจเจกพุทธ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้อแตกต่างเป็นเรื่องของคุณสมบัติของผู้ตั้ง และเวลาที่บำเพ็ญบารมี มิได้กล่าวถึงพระสาวกและพระปัจเจกโพธิ์ ตั้งปณิธานว่าอะไร แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาเดรวาทเน้นเรื่องการทำความดีในเวลาที่ยังหย่อนกว่ากันเป็นหลัก ในขณะที่พุทธศาสนามหายานไม่เน้นเรื่องเวลามากนัก เพียงแต่กล่าววานับไมถวน ส่วนที่เน้นคือเรื่องเนื้อหาในการตั้งปณิธานอันเป็นการแสดงความมุ่งมั่นจะช่วยเหลือผู้อื่น

ข. การตั้งปณิธานในอรรถกถาจริยาปิฎก

การตั้งปณิธานในอรรถกถาจริยาปิฎกมีรายละเอียดมาก และนับเป็นเรื่องรวมระหว่างจิตตูปปาต การตั้งปณิธาน รวมเรียกว่า อภินิหาร หรือมหาภินิหาร มีขั้นตอนที่

^๑ Divy. pp. 67-69, 233 etc.
Ava. Sata. p. 3.
SnA I : 50-51.

กล่าวถึงดังนี้

การกระทำอภินิหารในอรรถกถาจริยาปิฎก ยังคงมีข้อความคล้ายคลึงกับคัมภีร์
พุทธวงศ์ และยังคงคล้ายคลึงกับคัมภีร์อวทานศตกะ คัมภีร์อัฐสาหัสรีกา ปรัชญาปารมิตา
ควยดังต่อไปนี้

เราพึงตรัสรู้บุตรสัมมาสัมโพธิ์ ทำให้ประโยชน์และสุขของสัตว์ทั้งหลาย
ในพรอมภริบูรณ^๑

และ

เมื่อเราใดแล้ว จะให้ผู้อื่นขามพันด้วย เมื่อเราหลุดพ้นแล้ว จะให้ผู้อื่นหลุด
พ้นด้วย เมื่อเราฝึกตนเองแล้ว จะฝึกผู้อื่นด้วย เมื่อเราสงบแล้ว จะให้ผู้อื่น
สงบด้วย เมื่อเราสบายใจแล้วจะให้ผู้อื่นใดสบายด้วย เมื่อเราปรินิพพาน
แล้ว จะให้ผู้อื่นปรินิพพานด้วย^๒

ประเด็นที่แปลกออกไปคือ อรรถกถาจริยาปิฎกกล่าวว่า อภินิหาร ก็คือมหากรุณา
และอุปายโกศล ดังที่กล่าวโดยพิศดารว่า

^๑ CpA. p. 284.

aho vatāham anuttaram sammāsambodhim
abhisambujjheyam, sabbasattānam hitasukham
nipphādeyyan'ti.

^๒ CpA. p. 282.

tiṇṇo'ham tāreyyam, mutto moceyyam,
danto dameyyam, santo sameyyam, assattho
assāseyyam, parinibuto parinibbāpeyyam.

เทียบ Ava. Sata. p. 2.

Aṣṭa PP. p. 215.

คำว่า อภินิหาร มีความหมายเท่ากับ มหากรุณา และ อุปายโกศล (ปัญญา) ในธรรมทั้งสองนั้น อุปายโกศลเป็นปัญญาอันเป็นนิमितแห่งโพธิสัมภารอันมีทานุญารมี เป็นต้น ... คือ ความสำเร็จแห่งการเป็นพระพุทธเจ้า ย่อมมีขึ้นด้วยปัญญาของพระมหาบุรุษนั้น ความสำเร็จแห่งพุทธกรรม (การกระทำของพระพุทธเจ้า คือ การโปรดสัตว์) ย่อมมีขึ้นด้วยความรู้ ความพระมหาบุรุษยอมชามพญปัญญาของตน ย่อมยิ่งใหญ่ผู้อื่นได้ชามพญความรู้ ความพระมหาบุรุษยอมหนายจากทุกชวยปัญญา พระมหาบุรุษยอมยอมรับความทุกชวยความรู้ พระมหาบุรุษเป็นผู้มุ่งนิพพานชวยปัญญา เป็นผู้เขาถึงวัฏฏะชวยความรู้ พระมหาบุรุษเป็นผู้มุ่งนิพพานชวยปัญญา เป็นผู้เขาถึงวัฏฏะชวยความรู้ (คือยอมกลับมาเกิดทนทุกชวยผู้อื่น) แมความรู้จักทำให้พระโพธิสัตว์มุ่งสู่สังสาร พระโพธิสัตว์ก็ไมยินดีในสังสารชวยปัญญา...^๑

^๑ CpA. pp. 289 ff.

Yathā ca abhinīhāro evaṃ mahākaruṇā upāyakosallañ ca.
Tattha upāyakosallam nāma dānādīnaṃ bodhisambhārabhāvassa
nimittabhūtā paññā... Tathā hi'ssa paññāya Buddhabhāvasiddhi,
karuṇāya Buddhabhāvasiddhi,
Paññāya sayam taratī. karuṇāya pare tāreti ; paññāya
paradukkhāṃ parijaṇāti,
karuṇāya paradukkhapatikāraṃ arabhatī, paññāya ca dukkhe
nibbindati, karuṇā dukkhāṃ sampaticchati. Tathā paññāya
nibbanābhimukho hoti, karuṇāya vaṭṭaṃ pāpunāti, tathā
karuṇāya saṃsārābhimukho hoti, paññāya tatra nābhiramatī...

ขอความข้างตนแสดงให้เห็นถึงความคิดที่ดูเสมือนจะขัดแย้งกัน แต่อันที่จริงไป
 ดวยกันได้ คือ ปัญญาและกรุณา ซึ่งฝ่ายหนึ่งเป็นความรู้ที่จะตัดตนออกจากสังสารวัฏ แต่อีก
 ฝ่ายหนึ่ง เป็นธรรมที่ทำให้ต้องกลับเข้ามาวนวายในวัฏฏ์เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ลักษณะเช่นนี้
 มีในคัมภีร์มหายานด้วย คือกรณีของสุนยตา ซึ่งถือเป็นปรัชญาหรือโพธิ์ และความกรุณา
 การแก้ปัญหาที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน คือ ทางมหายานแก้ปัญหาจากจุดของปรัชญา โดยถือว่า
 ความกรูณาดังกล่าวเกิดขึ้นแต่ปรัชญาอันทำให้พระโพธิ์สัตว์เห็นความ เสมอกันของสรรพสัตว์
 จึงได้เกิดความกรูณา ในกรณีพระพุทธเจ้า มหายานถือว่าไม่มีการกระทำใดของพระ-
 พุทธเจ้าที่จะไม่มีความกรูณา ลักษณะการแก้ปัญหของอรรถกถาจริยาปิฎก มีลักษณะคล้าย
 คลึงกันโดยกล่าวว่า ปัญญาทำหน้าที่รู้ทุกข์ของผู้อื่น ซึ่งอาจตีความได้ว่า เห็นว่าสรรพสัตว์
 ทั้งหลายเสมอกันในเรื่องทุกข์ จึงเกิดความกรูณายอมรับทุกข์และพยายามช่วยเหลือผู้อื่น

ข้อความดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการตั้งปณิธานในเถรวาท-
 บาลีใดกระจางขึ้นเป็นลักษณะของพระโพธิ์สัตว์มากขึ้น กว่าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ ซึ่ง
 ก็ได้แยกกล่าวถึงประเด็นสี่พันธุตญาณ และการช่วยเหลือผู้อื่น ในกรณีของอรรถกถา
 จริยาปิฎก มิได้กล่าวในเชิงสี่พันธุตญาณอันเป็นความรู้ของพระพุทธเจ้า แต่กล่าวใน
 เชิงปัญญา หรือ อุปายโกศล ของพระโพธิ์สัตว์ อันเป็นการใช้ศัพท์ที่ใกล้เคียงกับคำว่า
 ปรัชญา ในคัมภีร์มหายาน

การตั้งปณิธานของพระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้าในคัมภีร์อรรถกถาบาลี

งานรูนอรรถกถาบาลีกล่าวถึงการตั้งปณิธานและการบำเพ็ญบารมีของพระสาวก
 และพระปัจเจกพุทธด้วย ข้อแตกต่างเป็นเรื่องเวลาแห่งการบำเพ็ญบารมี พระสาวก

และ พระปัจเจกพุทธ บำเพ็ญบารมีน้อยกว่าพระพุทธเจ้า^๑ อรรถกถาจรियाปิฎกใช้คำว่า พระโพธิสัตว์ ในคำว่า สาวกโพธิสัตว์ ปัจเจกโพธิสัตว์ด้วย ในกรณีที่กล่าวเฉพาะ พระโพธิสัตว์ ผู้จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า มักใช้คำว่า มหาโพธิสัตว์^๒ ส่วนอรรถกถา ชาดกมักใช้คำว่า มหาสัตว์^๓

คุณสมบัติของพระสาวกผู้จะตั้งปณิธานมี อธิการ และฉันทตา ของพระปัจเจก-
พุทธเจ้า ได้แก่ ความเป็นมนุษย์ ความเป็นบุรุษ การได้พบพระซีกาสาฬห อธิการ และ
ฉันทตา ในขณะที่พระพุทธเจ้ามีคุณสมบัติ ๘ ประการ คุณสมบัติที่เพิ่มขึ้น เป็นเรื่องของ
การได้ออกบรพชา ความสามารถที่จะได้เป็นพระอรหันต์ในชาตินั้น ความเป็นผู้ได้อภิญญา

^๑ SnA I : 50 - 51.

Paccekabuddhānaṃ dve asaṃkhyeyyāni
kappasatasahassaṅca...
dvinnamaṃ aggasāvakaṇaṃ ekaṃ asaṃkhyeyyaṃ
kappasatasahassaṅca, asītimahāsavakaṇaṃ
kappasatasahassaṃ..., tathā buddhassa
mātāpitunnaṃ upatthakassa puttassa ti,

^๒ CpA., p. 286.

yehi samannāgata savakabodhisattehi paccekabodhi-
sattehi ca mahaviseso mahantam nānākaraṇaṃ
paññāyati indriyato kusalato...idha
upanissayasampanno mahāpuriso...
Mahābodhisatta CpA, p.3,17,19,50.

^๓ JA. I : 2 ff.

๔ สมบัติ ๘ อันเป็นคุณสมบัติของผู้ที่ไกลความเป็นอรหัตต์ แต่พระมหาบุรุษสละเสีย เพราะความต้องการสัพพัญญุตญาณ และเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น^๑

ผลจากการตั้งอกนินหาร^๒

อรรถกถาจรियाปิฎกกล่าวถึง ผลของการตั้งอกนินหารเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทแรกธรรมที่ปรากฏไปพร้อม ๆ กับการตั้งอกนินหาร หรืออาจกล่าวว่าเป็นธรรมที่เกิดขึ้นเพราะการตั้งอกนินหาร และ อานิสงส์แห่งอกนินหาร

ธรรมที่ปรากฏพร้อมกับการตั้งอกนินหาร ได้แก่

ผล ๔ คำว่า ผล ในที่นี้ อรรถกถาให้ความหมายว่า อภिरูจิ อันหมายถึง ความชื่นชมยินดี ผล ๔ จึงหมายถึงความชื่นชมยินดีในการตั้งใจจะบรรลุโพธิ์ของพระพุทธเจ้า เป็นกำลังของพระโพธิสัตว์ อันเกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ กัน^๓

^๑ SnA. I : 51.

^๒ อกนินหาร = ปณิธาน มิได้แปลว่า การแสดงปาฏิหาริย์.

^๓ CpA. p. 288.

ajjhattikabalaṃ : yā sammārambhābodhiyaṃ attasannissaya
dhammagāravena abhiruci, ekantaninnajjhāsayatā...

Bāhirabalaṃ : yā ... parasannissaya abhiruci
ekantaninnajjhāsayatā...

Upanissayabalaṃ : yā... upanissayasampattiya
abhiruci ekantaninnajjhāsayatā...

Payogabalaṃ : yā ... tajjā payogasampadā,
sakkaccikāritā sātaccakaritā...

อัชฌัตติกผล เป็นความชื่นชมที่เกิดขึ้นในสัมมาสัมโพธิ์ โดยตัวของพระมหา-
บุรุษเอง ด้วยเหตุที่พระมหาบุรุษเป็นผู้เคารพในธรรม เป็น
ละอาย เกรงกลัวบาป

พาหิรผล เป็นความชื่นชมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยผู้อื่น คือ เป็นผู้ที่คุ้มครองโลก
เป็นผู้มีมานะ จึงเป็นเหตุให้ชื่นชมในอนุตตรสัมมาสัมโพธิ์
เพราะต้องการช่วยผู้อื่น

อุปนิสสยผล เป็นความชื่นชมที่เกิดขึ้นด้วยอุปนิสัยของพระมหาบุรุษเอง คือ
พระมหาบุรุษเป็นผู้รักษานิทรีย มีธาตุเทพริสุทธิ์ มีสติ

ปโยคผล เป็นความชื่นชมอันเกิดขึ้นเพราะถึงพร้อมด้วยการปฏิบัติ ด้วย
การทำไท้แจง ด้วยการรักษาเนือง ๆ

ผลทั้งหมดนี้ เมื่อเป็นสิ่งที่ถึงพร้อมด้วยอภิไถหารแล้ว ไต่บำเพ็ญบารมีก็จะทำให้
บรรลุประสัมมาสัมโพธิ์ญาณ

อัศจรรย์ ๔ หมายถึง ธรรมอันน่าอัศจรรย์ของพระมหาบุรุษ คือ

พระมหาบุรุษ มีความรักในสัตว์โลกราวกะเป็นบุตรของตนเอง

พระมหาบุรุษ แม้จะมีความรักเช่นนั้น ก็มีไต่แปดเป็นอันด้วยการคณะด้วย
บุตร

พระมหาบุรุษ มีอัชฌาสัย และ การปฏิบัติ (ปโยค) อันนำมาซึ่งประ-
โยชน์สุขแห่งสัตว์ทั้งหลาย

พระมหาบุรุษ ย่อมพยายามเจริญ พยายามฝึกฝน ธรรมอันเป็นเหตุให้

เป็นพระพุทธเจ้า^๑

พุทธภูมิ ๔ หมายถึง ธรรมะที่จะเป็นพื้นฐานให้เกิดความเป็นพระพุทธเจ้า
ได้แก่

- อุสสาหะ คือ ความเพียรความอดสาหะยิ่งที่จะบำเพ็ญโพธิสมภาร
อุมมังคะ คือ ปัญญาอันเกิดแต่อุปายโกศลในโพธิสมภาร
อวัตถาน คือ ความตั้งใจมั่น (อธิษฐาน)
หิตจรียา คือ เมตตาภาวนา และ กรุณาภาวนา^๒

^๑ CpA. p. 289.

cattāro acchariyā abbhutā dhammā paṭṭhihanti,
sabbasattanikāyaṃ attano orasaputtam viya
piyacittena pariggaṇhāti, na cassa cittam
puttasamkilesavasena samkilasosati.
sattānam hitasukhāvaho cassa ajjhāsayo payogo
ca hoti, attano ca buddhakāradhammā
uparūpari vaddhanti paripaccante.

^๑ M.S. Al. pp. 17-18. กล่าวถึง
adhyāsaya, prayoga.

^๒ CpA. p. 290.

Tathā ussāhaummaṅga avatthānahitacariyā ca
pāramīṇaṃ paccayāti veditabbā, yā Buddhabhāvassa
uppattiṭṭhānatāya buddhabhūmiyo'ti vuccati.

อชฌาสัย ๖ หมายถึง ความตั้งใจ การน้อมนำไปสู่ หรือความตั้งใจจริง
ใดแก่

เนกขัมมชฌาสัย คือ อชฌาสัยที่หลีกออกจากความเป็น

ฆราวาส

ปิเวกชฌาสัย คือ อชฌาสัยที่จะหลีกเร้น

อโลภชฌาสัย คือ อชฌาสัยในความไม่โลภ

อโทสชฌาสัย คือ อชฌาสัยในความไม่โกรธ

อโมหชฌาสัย คือ อชฌาสัยในความไม่หลง

นิสสรณชฌาสัย คือ อชฌาสัยที่จะออกจากภพทั้งหลาย^๑

อีกกลุ่มหนึ่งว่า มี ๘ ประการ มีชื่อใกล้เคียงกับขารมี ของเดรวาทบาลี คือ
ทานชฌาสัย, สีสชฌาสัย, เนกขัมมชฌาสัย, วิริยชฌาสัย, ขันตียชฌาสัย, อธิษฐา-
นชฌาสัย, เมตตาสชฌาสัย อูเปกขาสชฌาสัย^๒ นอกจากนี้ยังปรากฏคำว่า อูฬารอชฌาสัย
กรุณาอชฌาสัย ด้วยแสดงให้เห็นว่า ความตั้งใจนั้นเป็นไปทั้งทางทำให้ตนบริสุทธิ์ และ
ทางช่วยเหลือผู้อื่น^๓

^๑ CpA. p. 290.

Tathā nekkhamapavivekaalobhaadosāmoḥanissaranap-
pabhedā cha ājjhāsaya.

Vism. p. 116.

SnA. I : 50.

^๒ CpA. pp. 290-291.

^๓ คู่มือวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

ธรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยที่จะให้กระทำบารมี หรือเป็นปัจจัยที่จะให้
การบำเพ็ญบารมีสำเร็จสมความมุ่งหมายตามที่ไต่ตั้งปณิธานไว้

อานิสงส์แห่งอภิไศรยของ เกรวาทพาลี

อรรถกถาจารย์อาปิฎกได้อธิบายถึงอานิสงส์แห่งอภิไศรยว่า ทำให้พระมหาบุรุษ
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย ความยิ่งใหญ่อย่างที่สุด เป็นผู้ทำบุญให้เต็ม เป็นผู้ทำกุศลให้เต็ม
เป็นผู้นำมาซึ่งความสุข เป็นผู้ควรบูชา เป็นบุญเขตอันไม่มีสิ่งอื่นเสมอ^๑ และยังมีกล่าว
อานิสงส์อื่น ๆ ซึ่งมีปรากฏในอรรถกถาสุตตนิบาต และอรรถกถาอื่น ๆ ด้วย คือ ไม่
บังเกิดในฐานะที่อาภัพสัมแปด ไม่เกิดเป็นคนตาบอด ใบบัว หรือคนง่อย หรือในหมู่พวก
มีลักษณะ ไม่เกิดในท้องของทาสี ไม่เป็นมัจฉาทริฐุ ไม่เป็นเพศหญิง ไม่กระทำอานันตริย-
กรรม ไม่เป็นโรคเรื้อน ไม่เกิดเป็นเปรต หรือในหมู่กาลกัญชิกะ ไม่เกิดในอเวจี
หรือโลกันตริกรนรก ไม่เกิดเป็นพญามาร ไม่เกิดในอสัญญ์พรหม หรือสุทธาวาสพรหม ไม่
เกิดในอรุณภูมิ ไม่เกิดในจักรวาลอื่น^๒

ลักษณะอานิสงส์เหล่านี้ลงข้อเป็นข้อกำหนด อันได้มาแต่การศึกษาลักษณะของ
พระโพธิสัตว์ในชาติมากกว่า อานิสงส์เหล่านี้มีรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง แต่มิได้
ต่างกันเป็นประเด็นสำคัญ

^๑ CpA. p. 289.

^๒ SnA. I : 51.

CpA. p.330.

Jin. p.193.

ค. การตั้งปณิธานในคัมภีร์มหายาน

คัมภีร์มหายานกล่าวถึงการตั้งปณิธานเกือบเป็นสิ่งเดียวกันกับการเกิดโพธิจิต และกล่าวว่า ทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นเหตุเป็นผลแก่กัน ซึ่งความคิดนี้เป็นโดยนัยเดียวกับคัมภีร์ พุทธวงศ์และอรรถกถาจรियाปิฎก

เนื้อหาของ การตั้งปณิธานในคัมภีร์มหายานนั้น มีทั้งลักษณะธรรมดาเช่นเดียวกับคัมภีร์อวทาน มหาวิสตุ และพุทธวงศ์ และลักษณะพิเศษของมหายานเอง เนื้อหาที่มี ลักษณะธรรมดา เช่น

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ใคร่ในความสุข เป็นผู้ใคร่ในประโยชน์ เป็นผู้อนุเคราะห์สัตว์โลก ด้วยมหากรุณานั้น ไตอนุศาสนตนเองด้วยธรรมอันดีงามนั้น พระโพธิสัตว์ผู้ถึงพร้อมด้วยจิตโตศปาหทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมดำรงอยู่ในโพธิจิตโตศปาหทั้งหลายเหล่านั้นว่า ฉาอวยงโร เราทั้งหลายได้ขามพนแล้ว จักยังสัตว์ทั้งหลายให้ขามพนด้วย เราได้หลุกพนแล้ว จักยังสัตว์ทั้งหลายให้หลุกพนด้วย เราได้ปลอดโปร่งใจแล้ว จักให้สัตว์ทั้งหลายได้ปลอดโปร่งใจด้วย เราได้ปรินิพพานแล้ว จักให้ผู้อื่นปรินิพพานด้วย^๑

^๑ Aṣṭa. PP., p. 215.

tayā mahākaruṇayā arthakāmā hitakāmā hi te
sadevamānuṣāsuraṣya lokasyānukampakāḥ,
ye imāir evamrūpāis cittotpādāiḥ samanvāgataḥ
kim iti vyaṃ tirṇāḥ sattvamstāreyema, mukta
mocayema, āsvastā āsvāsayema, parinirvṛtāḥ
parinirvāpayema, ity etāis cittotpādāir viharanti.

cp. Ava sata., p. 2.

CpA., pp. 282, 284.

ดูเชิงอรรถ หน้า ๒๑๘.

ลักษณะแห่งการตั้งปณิธานของกัมภีร์รุ่นแรก ๆ นี้ จุดหมายสูงสุดยังได้แก่การ
 ไต่หลุดพ้นเป็นพระพุทธเจ้าซึ่งทางมหายาน ถือเป็นการหลุดพ้นที่สมบูรณ์ ในขณะที่เป็นพระ-
 โภธิสัตว์อยู่ก็เป็นผู้เต็มไปด้วยเมตตากรุณา และเป็นผู้ที่มีมหากรุณาเมื่อได้บรรลุความเป็น
 พระพุทธเจ้าแล้ว การตั้งปณิธานปรากฏในลักษณะของการมุ่งเป็นพระพุทธเจ้า มากกว่า
 การตั้งใจที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อผู้อื่นในขณะที่ยังเป็นพระโภธิสัตว์อยู่ ความคิดจึงยัง
 คงใกล้เคียงกับพุทธศาสนาในช่วงการแตกแยกเป็นสำนักต่าง ๆ ต่อมาลักษณะเช่นนี้ได้จาง
 หายไป ปณิธานได้กลายเป็นข้อสัญญาที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ และจำกัดกระทำสิ่งนั้นให้ได้
 ในขณะที่เป็นพระโภธิสัตว์ ดังที่ปรากฏในการตั้งปณิธานของพระธรรมมากรในกัมภีร์สุชาว-
 ต์วายุหสูตร

อีกประการหนึ่ง การเน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่น ก็ทำให้ปณิธานก็ซับซ้อนขึ้น
 โดยเฉพาะในกัมภีร์ของกลุ่มที่มีความคิดเรื่องภักดี เพราะต้องการจะแสดงให้เห็นความ
 ตั้งใจที่ยิ่งใหญ่ของพระโภธิสัตว์ เพื่อที่จะผูกศรัทธาของคนไว้ว่า พระโภธิสัตว์เป็นผู้ที่จะ
 มาช่วยเหลือได้อย่างแท้จริง ดังเช่น การตั้งปณิธานในสุชาวตฺวายุหสูตร ซึ่งมีลักษณะยี่ดียว

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แยกออกได้ถึง ๔๓ ข้อด้วยกัน ดังตัวอย่างที่ยกมาแสดงนี้^๑

๑. หากว่า มีนรกหรือกำเนิดดิรัจฉาน หรือ เปเรตวิชัย หรืออสุรกายในพุทธ-
เกษตรของชาพระองค์แล้วละก็ ชาพระองค์ก็มิยอมตรัสรู้อนุตตรสัมมั-
กัมโพธิ์
๔. หากว่า มีความแตกต่างระหว่างเทวดาและมนุษย์ นอกเสียแต่ว่า บุคคล
จักกล่าวด้วยการคำนวณ (โคจรครวณ) ว่า 'นั่นเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย แต่ก็เป็นเพียงกำหนดด้วยโหราของความเห็นแปรไป' หาก
ความแตกต่างนั้นยังปรากฏในพุทธเกษตรของชาพระองค์แล้ว ชาพระองค์
ก็จักไม่ตรัสรู้อนุตตรสัมมักัมโพธิ์ญาณ

^๑ Su. Vy. ข้อ ๘ อ้างถึงใน M.S.S.I : 225-232.

1. sacen me Bhagavam stasmin buddhakṣetre
nirayo vā tiryagyonir vā pretaviṣayo vā
āsuro vā kāyo bhavet, mā tāvad aham
anuttarāṃ samyaksambodhim abhisambuddhyeyam

4. sacen me Bhagavamstasmin buddhakṣetre devānāṃ
ca manuṣyānāṃ ca nānātvam prajñāpeta
anyatra nāma samvṛtivyavahāramātrā
devamanuṣyā iti samkhyāgaṇānātaḥ,
mā tāvad aham...

๑๘. หากว่า สัตว์ทั้งหลายได้บังเกิดในสัมยักสัมโพธิอันยอดเยี่ยม อันไม่มีสิ่งอื่นเสมอในโลกธาตุทั้งหลายอื่น ๆ สัตว์ทั้งหลายนั้นได้ยืนแล้ว ซึ่งชื่อของข้าพระองค์ผู้ไต่บรรลุโพธิแล้ว มีใจเลื่อมใสระลึกถึงข้าพระองค์ หากว่าข้าพระองค์ ผู้แวดล้อมแล้วด้วยหมู่แห่งภิกษุ ไม่ปรากฏทอหนาสัตว์เหล่านั้น ผู้กำลังจะถึงมรณะเพื่อให้สัตว์เหล่านั้นมีจิตไม่ฟุ้งสรวาน ข้าพระองค์จักไม่ตรัสรู้อนุตรสัมยักสัมโพธิ
๒๘. หากว่า เมื่อข้าพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ในพุทธเกษตรของข้าพระองค์ ยังต้องมีการชี้แจง มีการสาธยายเพื่อสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายในพุทธเกษตรของข้าพระองค์ยังไม่เป็นผู้ถึงปฏิสัมภิตาแล้วละก็ ข้าพระองค์จักไม่ตรัสรู้อนุตรสัมยักสัมโพธิ

ลักษณะการตั้งปณิธานในสุขาวัตถุสูตร เริ่มเน้นประเด็นการที่จะให้สัตว์ทั้งหลายได้ตรัสรู้ ไต่หลุดพ้นทั้งหมดเสียก่อน จึงจะยอมตรัสรู้อนุตรสัมยักสัมโพธิ

18. sacen me Bhagavan bodhiprāptasya ye sattvā
anyeṣu lokadhātuṣu anuttarāyāṃ samyaksambodhāu
cittamutpādyā mama nāmadheyam śrutvā
prasannacittā mām anusmeryuḥ, teṣāṃ ced
aḥaṃ maraṇakālasamaye pratyupasthite
bhikṣusamṅghaparivṛtaḥ puraskṛto na puratas
tiṣṭheyam yad idaṃ cittāvikṣepatāyāi, mā
tāvad aham...

28. sacen me Bhagavan bodhiprāptasya tatra buddhakṣetre
kasyacit sattvasyoddeśo vā svādhyāyo vā
kartavyaḥ syāt, na te sarve pratisamvitprāptā
bhaveyuḥ, mā tāvad aham...

ทศภูมิสูตรกล่าวถึงปณิธานไว้ ๑๐ ประการ เรียกว่า มหาปณิธาน พระ-
โฬธัสตวผู้ที่จะตั้งมหาปณิธานทั้งสิบอยู่ในประมุขิตาภูมิ มหาปณิธานทั้ง ๑๐ ได้แก่

- เพื่อตั้งมั่นเคารพบูชาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
- เพื่อรักษาพุทธภาษิตพุทธธรรมทั้งหลาย
- เพื่อเข้าถึงนิรวาณด้วยการประพฤติตามประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประ-
ทับในดุสิตพิภพ จนถึงเขามหาปรินิรวาณ
- เพื่อทำให้ภูมิทั้งหลายหมดจดด้วยการเกิดจิตโตตปาถ
- เพื่อยังให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเป็นผู้พร้อมบริบูรณ์, เพื่อให้สัตว์ทั้งปวงเข้า
ใจพุทธธรรม และเพื่อประดิษฐานสัตว์ทั้งหลายในสัพพัญญุตญาณ
- เพื่อให้เข้าใจถึงความหลากหลายของโลกธาตุ
- เพื่อนำมาซึ่งความบริสุทธิ์แห่งพุทธเกษตร
- เพื่อยังสัตว์ทั้งหลายให้เข้าถึงมหายาน
- เพื่อปฏิบัติตามโฬธัสตวจรรยา
- เพื่อกระทำอภิสัมโพธิ มหาชญาณ และอภิชญา ให้สำเร็จ

1. Dbh. pp. 9-10.

so'syāṃ pramuditāyaṃ bodhisattvabhūmāu sthitāḥ
san imāny evaṃrūpāni mahāpranidhānāni
mahāvyaavasāyaṃ mahābhīnirhāraṇābhinirharati...
mahāpūjopasthānāya prathamam mahāpranidhānam
abhinirharati.

sarvatathāgatabhāṣitadharmanetrīsamdhāraṇāya
...buddhotpādasaddharmaparigrahāya dvitīyam.

tuṣitabhavanavāsam ādim kṛtvā...yāvan
mahāparinirvāṇopasamkramaṇāya tṛtīyam.
sarvabhūmipariśodhanam cittotpādābhinirhārāya
..... caturtham.

sarvasattvadhātuparipācanāya sarvabuddha-
dharmāvatāraṇāya sarvajñāñānapraṭiṣṭhāpa-
nāya...pañcamam.

lokadhātuvaīmātryāvatāraṇāya ṣaṣṭham.
sarvabuddhakṣetrapariśodhanāya saptamam.
mahāyānāvatāraṇāya aṣṭamam.

sarvabodhisattvacaryācaraṇāya... amoghasar-
vaceṣṭatāyāi navamam.

abhisambodhimahājñānābhijñābhinirhārāya daśamam.
tāni ca mahāprañidhānāni daśabhir niṣṭhāpadāir
abhinirharati.

ลักษณะการตั้งปณิธานของทศกัณฐ์ เป็นการแสดงความปรารถนาหลาย ๆ ประการ ทั้งที่เป็นสิ่งเบื้องต้นแห่งโพธิสัตว์จรรยา คือ ประณิธานที่ ๑-๔ ทั้งที่เป็นจุดมุ่งหมายของมหายาน คือ ประณิธานที่ ๕-๑๐ เนื้อหาของประณิธานจึงครอบคลุมการเป็นพระโพธิสัตว์ได้ทั้งหมดทั้งความคิด การปฏิบัติ และจุดหมายของพระโพธิสัตว์ นับเป็นพัฒนาการที่สูงสุดของความคิดเรื่องการตั้งปณิธาน

ด้วยเหตุที่ในคัมภีร์มหายานมีเนื้อหาของ การตั้งปณิธานหลาย ๆ แบบ คัมภีร์มหายานสูตรอ้างการจึงกล่าวว่ ประณิธานนั้นมีต่าง ๆ กัน ด้วยสภาวะ คือการประกอบด้วยฉันทะหรือความพอใจ ด้วยนิทาน คือ ความรู้ (ชญาณ) ต่างกันด้วยภูมิ คือ ในภูมิหนึ่ง ๆ ลักษณะการตั้งปณิธานก็จะต่างกันไป เช่น ผู้ที่จะเข้าถึงภูมิที่สูงก็ตั้งประณิธาน คือ มหาประณิธาน ๑๐ ต่างกันด้วยประเภท คือ มีความเหนือกว่าด้วยความบริสุทธิ์ ที่ต่างกันไปตามภูิต่าง ๆ ต่างกันด้วยการกระทำคือตั้งปณิธานเพื่อตนเอง หรือตั้งประณิธานเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น^๑

^๑ MS.A1. pp. 141-142.

atra praṇidhānaṃ svabhāvato nidhānato bhūmitaḥ
prabhedataḥ karmatā ca paridīpitam. cetanā
chandasamprayuktā svabhāvaḥ. jñānaṃ nidānaṃ.
sarvabhūmiṣv iti bhūmiti. tac ca praṇidhānaṃ
hetubhūtaṃ cittād eva sadyaḥ phalatvat...
citram adhimukticyābhūmāv evaṃ cāivaṃ ca
syām iti. mahadbhūmipravīṣṭasya daśa
mahāpraṇidhānāmi. viśuddham uttarottarāsu
bhūmiṣu viśuddhaviśeṣād ābodher ity eṣa
prabhedataḥ. svaparārthaprasādhanaṃ karma.

จะเห็นได้ว่า การตั้งปณิธานของมหายานขยายชั้นครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ที่ความพอใจที่จะตั้งปณิธาน ความรู้ในขณะที่ตั้ง และปณิธานที่ต่างกันไปด้วยกำหนดของระดับของพระโพธิสัตว์ เรื่องราวการตั้งปณิธานในคัมภีร์มหายานจึงเป็นแกนหลักตลอดการเป็นพระโพธิสัตว์ อันจะส่งผลให้พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญความดีให้ได้ตามที่ตั้งปณิธานไว้จนกระทั่งครบถ้วนแล้ว จึงจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ การที่จะกระทำเช่นนั้นได้ พระโพธิสัตว์ก็ต้องมีความรู้อยู่ในขั้นสูง โกลิเคียง หรือเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้า จึงจะสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างแน่นอน พระโพธิสัตว์ของมหายานในสมัยหลัง ๆ ถึงหากยังไม่บรรลุโพธิ์ก็เป็นผู้ดำรงตนอยู่ในปรัชญา เป็นผู้ไกลโพธิ์มาก ผู้ที่จะได้รับสมญาเป็นพระโพธิสัตว์ที่แท้จริง จึงกลับมามีลักษณะเหมือนความคิดดั้งเดิม คือ ต้องเป็นผู้ได้บรรลุเสียก่อนจึงจักช่วยผู้อื่นได้ แต่ทั้งนี้ในเวลาที่เป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ก็เป็นผู้เปี่ยมด้วยความกรุณา เพราะถือว่าความกรุณาเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้

การตั้งปณิธานในคัมภีร์เดรวาทรุณอรรถกถากับคัมภีร์มหายาน

คัมภีร์เดรวาทรุณอรรถกถากับคัมภีร์มหายานที่มีเรื่องการตั้งปณิธานคล้ายคลึงกัน เป็นคัมภีร์ที่มีอายุรุ่นเดียวกัน คือ อรรถกถาโดยเฉพาะอรรถกถาสุตตนิบาต และอรรถกถาจรियाปิฎก แต่งราวศตวรรษที่ ๕ คัมภีร์มหายานสูตราลังการแต่งราวศตวรรษที่ ๔ คัมภีร์โพธิสัตว์ภูมิ แต่งราวศตวรรษที่ ๕ ส่วนคัมภีร์สมาจุจย และโพธิ์จรยาวตาร แต่งราวศตวรรษที่ ๔-๕

เรื่องราวของการตั้งปณิธานของคัมภีร์ทั้งสองหมวด แบ่งเป็นขั้นตอนที่เหมือนกัน คือ มีการเตรียมตัวก่อนการตั้งปณิธาน การตั้งปณิธาน ผลแต่การตั้งปณิธานทั้งนี้ โดยถือว่า การตั้งปณิธานเป็นช่วงเดียวกับโพธิ์จิตโตตปาท

ภาษาบาลีว่า อธิมุตต สำหรับบุคคลผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวเช่นกัน

จิตโตตปาทและการตั้งปณิธาน

คัมภีร์มหายานให้ความสำคัญแก่จิตโตตปาทมากกว่าคัมภีร์อรรถกถาบาลี จะเห็นได้ว่าการแยกช่วงของจิตโตตปาทขึ้นกล่าวไว้โดยเฉพาะ ในขณะที่อรรถกถาบาลี ยังกล่าวรวมไปกับการตั้งปณิธาน อย่างไรก็ตาม ความคิดที่คล้ายคลึงกันมากคือ จุดมุ่งหมายของจิตโตตปาท และการตั้งปณิธาน เพราะทั้งอรรถกถาบาลีและคัมภีร์มหายานกล่าวถึงจุดมุ่งหมายทางปัญญาและการช่วยเหลือผู้อื่น^๑

นอกจากนี้คัมภีร์พทภูมิสูตร ใช้คำว่า อภินิหาร ในความเดียวกับคัมภีร์เดรวาทบาลี ใช้ คือ หมายเอาการกระทำที่จะทำให้เกิดความสำเร็จเช่นกัน

ผลของการตั้งปณิธาน

ผลของการตั้งปณิธาน โดยเฉพาะ ธรรมะที่เกิดประกอบกับการตั้งปณิธาน ไกลเคียงกันมาก ข้อแตกต่างเป็นแต่ของคัมภีร์มหายาน มักกล่าวรวมไปกับโพธิจิต แต่อย่างไรก็ตาม การเกิดโพธิจิตแยกกันไม่ออกกับการตั้งปณิธาน จึงนับได้ว่า ความคิดไกลเคียงกันมาก ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึง ผล ๔ ด้วยการใช้ศัพท์ที่ไกลเคียงกันที่สุด ดังนี้

อรรถกถาบาลี

อัชฌัตติกผล

พหิรผล

คัมภีร์มหายาน

อัชยาตมผล

ปรผล

^๑ คูวิทยานิพนธ์ บทที่ ๖ หน้า ๒๑๓ เป็นต้นไป.

อุปนิสัยพล

เหตุพล

ปโยคพล^๑ประโยคพล^๒

ทั้งเนื้อหาและความหมายเป็นไปในทางเดียวกัน คือ ตีความคิดว่า พล ว่าเป็น อภิจริ เหมือนกัน

อชฌาสัย - อธยาศัย

ทั้งคัมภีร์เดรวาทบาลีและคัมภีร์มหายาน กล่าวถึง อชฌาสัย หรืออธยาศัยใน ความเดียวกัน ทั้งที่เป็นอชฌาสัยส่วนตัว คือ เป็นการชำระตนเองให้บริสุทธิ์ และส่วน ที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ดังที่ปรากฏมีอชฌาสัย ๖ ซึ่งก็เท่ากับอธยาศัยที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ โภธิสัตตวภูมิ และ กรุณาอชฌาสัย หรือ อุฬารชฌาสัย ของเดรวาทบาลีซึ่งก็เข้ากันได้กับ ความตั้งใจที่จะประดิษฐานผู้อื่นในความดี และการไพบันของแก่ผู้อื่นของคัมภีร์มหายาน^๓

นอกจากนี้บรรดกถาจารย์บาปูกยังกล่าวถึง ธรรมเหล่านั้นซึ่งการประกอบกัน เช่นกันด้วย เช่น อัจฉริย ๔ ข้อ ๓ กล่าวถึง อชฌาสัย และ ประโยค ประกอบกันกับ อภินิหารจะเป็นเหตุให้มีจิตใจที่จะนำประโยชน์สุขให้แก่สัตว์ทั้งหลาย คัมภีร์มหายานก็มีการ ประกอบธรรมเหล่านั้นโดยนัยเดียวกัน ในลักษณะที่เป็นระบบมากกว่าดังที่กล่าวในหัวข้อว่า วาควยโพธิจิตโตคปาห^๔

^๑ คูวิทยานิพนธ์เล่มนี้ บทที่ ๖ หน้า ๒๒๒.

^๒ คูวิทยานิพนธ์เล่มนี้ บทที่ ๖ หน้า ๒๐๘.

^๓ คูวิทยานิพนธ์เล่มนี้ บทที่ ๖ หน้า ๒๑๐.

^๔ CpA. pp. 405, 410.

คูวิทยานิพนธ์เล่มนี้ บทที่ ๖ หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

ธรรมะหมวดก่อน เช่น พุทธภูมิของอรรถกถาบาลีและอรรถของคัมภีร์มหายานไม่มีลักษณะเกี่ยวข้องกัน แต่จุดประสงค์เพื่อจะต้องการใหม่คุณธรรมต่าง ๆ อันเหมาะสมแก่โพธิสัตว์ผู้จะบำเพ็ญบารมีต่อไปด้วยกันทั้งสิ้น รวมทั้งอานิสงส์ต่าง ๆ ของการตั้งปณิธาน ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น เป็นผู้ควรเคารพเป็นเนืองนิตย์ เป็นผู้ไม่ตกไปสู่นรก เป็นต้น

ความคล้ายคลึงกันในประเด็นต่าง ๆ เช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างความคิดของเถรวาทบาลียุคหลังกับคัมภีร์มหายานที่ร่วมสมัยกัน เมื่อพิจารณาจากเรื่องที่เน้นและระบบของเรื่องราวต่าง ๆ แล้ว คัมภีร์มหายานมีรูปแบบความคิดที่ลงรอยกันสนิทมากกว่า ดังเช่นการจัดโพธิจิต หรือธรรมต่าง ๆ เข้ากันกับภูมิ หรือระดับแห่งการพัฒนาการเป็นพระโพธิสัตว์ ไว้เรียบร้อย มีลักษณะเป็นเอกเทศเฉพาะของพระโพธิสัตว์ มิได้มีลักษณะเป็นการกล่าวเป็นเชิงประวัติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน อย่างในอรรถกถาบาลี ผู้วิจัยมีความเห็นว่า อรรถกถาบาลีน่าจะได้นำแนวความคิดมาแต่คัมภีร์มหายาน

๕. การไต่รับพยากรณ์

การประกอบรูปศัพท์

คำว่า พยากรณ์ เป็นศัพท์บาลี-สันสกฤต รูปเดิมว่า วุยากรณ์ หรือ พยากรณ์ ประกอบรูปมาแต่ ธาตุ กฤ ในภาษาสันสกฤต หรือ กร ธาตุ ในภาษาบาลี ในความว่า กระทำ มีอุปสรรค วิ และ อา เป็นบทหน้า^๑ แปลความตามศัพท์ว่า การกระทำอย่างยิ่ง หมายถึงการแสดงออกให้เห็น หรือการอธิบายการเปิดเผยออก

^๑ vi-ā- ✓ kr̥ หรือ kar + ana - vyākaraṇa
vi-a- ✓ kr̥ + ti - vyākṛti

ความหมายของคำว่า พยากรณ์

พจนานุกรมบาลีให้ความหมายคำนี้ว่า คำตอบ คำอธิบายการแสดง ไวยากรณ์ การบอกล่วงหน้า ในกรณีของพระโศตัสต์มักแปลคำนี้ว่า การบอกล่วงหน้า พระพุทธเจ้าในอดีต ทรงแสดงหรือเปิดเผยออกมาว่า ผู้ที่ตั้งปณิธานจะได้เป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่าอะไร ลางครั้งทรงแสดงเลยไปถึงว่า บ้านเมืองอยู่ที่ใด อีกก็ชาติจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ลักษณะเช่นนี้เป็นไปในความแสดงหรือชี้บอก

ถ้าพิจารณาในแง่ว่าเป็นคำตอบ ก็เข้ากับเรื่องของพระโศตัสต์ได้ด้วยเหตุว่า การตั้งปณิธานของพระโศตัสต์เป็นไปในลักษณะคำถามถึงว่า ที่ตนเองปรารถนาจะสำเร็จหรือไม่ การพยากรณ์เป็นคำตอบที่พระพุทธเจ้าในอดีตทรงแสดงแก่ผู้ตั้งปณิธานนั้น

ต่อมาในพุทธศาสนาภายหลัง การพยากรณ์ได้กลายเป็นการรับรองถึงสถานหรือระดับของพระโศตัสต์ว่าเป็นผู้บรรลุภูมิใด เช่นเดียวกับ การที่พระอรหันตบุคคลได้รับความรับรองจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นอรหันตบุคคลขึ้นใจ

^๑ Dict. PTS. p. 653 answer, explanation exposition, grammar, prediction

Dict. Skt. p. 1035 distinction, explanation description, prediction prophecy, grammatical analysis

Dict. BHS. pp. 516-517 explanation elucidation, expounder elucidator (m.) prophecy prediction

ลักษณะการพยากรณ์ในคัมภีร์ต่าง ๆ

ก. คัมภีร์อวทาน มหาวัศต พุทธวงศ์

การพยากรณ์เป็นไปในลักษณะการรับรองอย่างธรรมดา มีการกล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้าของพระโพธิสัตว์ที่ได้รับพยากรณ์นั้น ลางครั้งบอกถึงตระกูล พระนาม พระบิดามารดา ชื่อนครที่พระโพธิสัตว์ไปเกิดด้วย รวมทั้งระยะเวลาที่จะไปบังเกิดนับแต่ได้รับพยากรณ์ด้วย ตัวอย่างเช่น

เมื่อท่านพ้นแล้วจากความเป็นคน เป็นผู้หลุดพ้น ท่านจักได้เป็นพระวิภู เป็นศาสดาเพื่อประโยชน์ของชาวโลก เป็นผู้มีส่วนระคือความอาหาญ เป็นยิ่งใหญ่นิโลกทั้งสาม เป็นประทีปของประชาชน เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า ศากยมนี^๑

คัมภีร์เถรวาททั้งหลายไม่จำกัดการพยากรณ์สำหรับเฉพาะพระโพธิสัตว์ แม้พระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธ ก็ได้รับพยากรณ์ หรือได้รับการบอกว่าจะเป็นอะไรได้เช่น

^๑ Divy. p. 252.

bhavishyasi tvam nribhavāddhi mukto mukto vibhur
lokahitāya śāstā,
Çakyātmajaḥ Çakyamunīti nāmnā trilokasāro jagataḥ
pradīpaḥ.

และ Divy. pp. 124-140, 265-267, 366-368, 568-570

Ava. Śa. pp. 2-4, 5-6, 9-11 etc.

Mhvt. pp. 21, 32 etc.

Bv. p. 13, 27 etc.

กัน^๑ ตรงกับการตั้งปณิธานซึ่งมีใจหลายอย่างไม่จำกัด ปณิธานที่จะไปเป็นพระพุทธเจ้าแต่
 อย่างเดียว

คัมภีร์เถรวาทบาลีสยุดหลังยังคงมีแนวทางเช่นเดียวกับคัมภีร์พุทธวงศ์ แต่มีการ
 กล่าวถึงการพยากรณ์โดยไม่พยากรณ์ต่อหน้าผู้ตั้งความปรารถนาด้วย^๒

ข. คัมภีร์มหายาน

คัมภีร์มหายานได้แบ่งการพยากรณ์ออกเป็น ๔ อย่างด้วยกัน คือ

อนุपाทจิตตพยากรณ์	เป็นการพยากรณ์แก่ผู้ยังไม่เกิดโพธิจิต
อุपाทจิตตพยากรณ์	เป็นการพยากรณ์แก่ผู้เกิดโพธิจิตแล้ว
อสมักษพยากรณ์	เป็นการพยากรณ์ที่รู้กันแต่ในหมู่ แต่ผู้ได้ รับการพยากรณ์ ไม่รู้ตัวว่าได้รับพยากรณ์
สัมมุขุททคตพยากรณ์	เป็นการพยากรณ์ที่กระทำใ้ปรากฏแก่ สาธารณะ ต่อหน้าบุคคลผู้ได้รับพยากรณ์ ด้วย ^๓

^๑ Divy. pp. 67-69, 233 etc.
 Ava. Sa. p. 3.

^๒ Jin. p. 181.
 เหตุที่ไม่ได้รับพยากรณ์เพราะลึงคิวิตติ.

liṅgavipattiyā pana.... vyākaraṇaṃ na labhati.

^๓ M. S. AL. p. 159.

Tatra pudgalabhedena vyākaraṇaṃ
 gotrasthotpāditacitta-sammukhāsamakṣapudgala-
 vyākaraṇāt

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การพยากรณ์ของคัมภีร์มหายานไม่จำเป็นต้องทำต่อหน้าผู้
ได้รับพยากรณ์เสมอไป เช่นเดียวกับคัมภีร์เถรวาทบาลียุคหลัง คือ สัมภารวิปาก และ
ชินกาลมาลี การพยากรณ์ของทางฝ่ายมหายานมีต่อเนื่องไปจนตลอดโพธิสัตว์จรรยา และ
มีการแบ่งชั้นของการพยากรณ์ด้วย การพยากรณ์ที่ถือว่าสูงสุด คือ การพยากรณ์พระโพธิ-
สัตว์ผู้อยู่ในอจลาภูมิ หรืออิวรรตภูมิ เรื่องการพยากรณ์จึงเข้ามาของเกี่ยวกับการยอม
รับให้เป็นพระโพธิสัตว์อย่างแน่นอนด้วย

การได้รับสมญาว่า พระโพธิสัตว์ และนิยตโพธิสัตว์

การพยากรณ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้รับสมญาว่า พระ-
โพธิสัตว์ รวมทั้งเป็นการบ่งบอกว่าพระโพธิสัตว์นั้น เป็นผู้เที่ยงต่อพระสัมมาสัมโพธิญาณ อัน
เรียกว่า นียตโพธิสัตว์ด้วย

การได้สมญาว่าพระโพธิสัตว์นั้น คัมภีร์รุ่นแรก ๆ ที่กล่าวถึงโพธิสัตว์จรรยา
เช่น อวทาน พุทธวงศ์ มหาวัสตุ มิไคระบุแนชัควา จะเริ่มเรียกบุคคลใดบุคคลหนึ่งว่าเป็น
พระโพธิสัตว์ ในตอนใดของการบำเพ็ญ คัมภีร์เหล่านี้ใช้คำว่า พระโพธิสัตว์ สำหรับ
บุคคลผู้จะเป็นพระโพธิสัตว์ตั้งแต่ยังไม่มีการตั้งปณิธานหรือได้รับพยากรณ์

การกำหนดว่าจะเรียกบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ใดนั้น มามีใน
อรรถกถาจริยาปิฎก ซึ่งกล่าวว่า บุคคลผู้มีอภิสโมธาน ๘ ครบถ้วน ได้ตั้งปณิธานแล้ว

ได้รับพยากรณ์ จะได้รับสมญาว่า พระโพธิสัตว์ และเป็นผู้เที่ยงต่อโพธิ์^๑

ในคัมภีร์มหายาน มีการพยากรณ์พระโพธิสัตว์ตั้งแต่ยังอยู่ในชั้นโคตร อันเป็นชั้นเริ่มต้นของโพธิสัตว์จรรยาของมหายาน มหายานจึงใช้คำว่า พระโพธิสัตว์กับบุคคลผู้บำเพ็ญโพธิสัตว์จรรยาตั้งแต่แรกเริ่ม แม้อย่างไม่เกิดจิตโตตปาท ตั้งปณิธาน แต่อย่างไรก็ตาม การจะเรียกผู้ใดว่าพระโพธิสัตว์ก็ยังขึ้นอยู่กับพยากรณ์ซึ่งในกรณีของมหายานเกิดขึ้นแม้เมื่อพระโพธิสัตว์ยังไม่ตั้งจิตโตตปาทเช่นกัน^๒

ในกรณีของนิยตโพธิสัตว์ เกณฑ์กำหนดคือพยากรณ์เช่นกันในคัมภีร์อวทานพุทธวงศ์ มหาวัสสุ แม้จะไม่ระบุแน่ชัดว่าเป็นนิยตโพธิสัตว์เมื่อใด แต่ก็แสดงให้เห็นได้ว่าการพยากรณ์เป็นการที่พระพุทธเจ้ารับรองว่า บุคคลผู้ได้รับพยากรณ์จะโตตรัสรู้เป็นพระ-

^๑ Cp. A p. 284.

mahāpuriso mahābodhiyānapaṭipattiṃ otinño nāma hoti
niyatabhāvasamadhigamanato, tato anivattanasabhāvattā
Bodhisatto ti samāññaṃ paṭilabhati.

cp: Pug. p. 13 การใช้ศัพท์ว่า niyata และ aniyata.

Katamo ca puggalo niyato ?
Pañca puggalā ānantarikā, ye ca micchādītthika
niyatā : aṭṭha ca ariyapuggalā niyatā :
avasesā puggalā aniyatā

² Vkn. p. 87.

Dbh. p. 8.

พุทธเจาเน่ ตั้งจะเห็นได้จากคัมภีร์พุทธวงศ์ว่า เมื่อพระโพธิสัตว์ได้รับการพยากรณ์
ทวยเทพต่างก็ยินดี กล่าวว่า จะมีพระพุทธเจ้าขึ้นอีกพระองค์หนึ่ง^๑ และในคัมภีร์มหาวัสสุ
มีข้อความกล่าวว่า พระโพธิสัตว์บำเพ็ญความดีมานาน ตั้งปณิธานหลายครั้ง แต่ก็มีได้รับ
การพยากรณ์ พระโพธิสัตว์ได้รับการพยากรณ์ในอนิวัตตนจรรยา อันเป็นการแสดงว่า
การพยากรณ์เป็นการตัดสินว่า พระโพธิสัตว์ผู้นั้นจะไม่อยู่ในสภาพที่ทวนกลับอีก(อนิวัตตน)^๒
อรรถกถาจรยาปิฎกก็กล่าวโดยนัยเดียวกันกับมหาวัสสุ โดยใช้ศัพท์ว่า อนิวัตตน^๓ เช่นกัน

มหายานแบ่งนิยตโพธิสัตว์เป็น ๓ ระดับด้วยกัน คือ

โคตรสถานียติปาต พระโพธิสัตว์ผู้ถึงความเที่ยง คือ เป็นผู้ตั้งอยู่ในขั้น

โคตร

จิตโตตปาตสถานียติปาต พระโพธิสัตว์ผู้ถึงความเที่ยง คือ เป็นผู้ตั้งอยู่ในจิต-

โตตปาต

อพันธจรรยานียติปาต พระโพธิสัตว์ผู้ถึงความเที่ยงในอพันธจรรยา คือ

เป็นผู้ทรงอำนาจ สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้แน่นอน

โดยมิต้องผูกพันกับสิ่งอื่นใด^๔

^๑ Bv. pp 13-16.

^๒ Mhvt. I : 32.

aparimitāṃ asamkhyāṃ. kalpā yam mayā bodhāya
pranihitā aprameyās tathāgatā arhantaḥ...pūjitā
no cāham vyākṛto.

ดู H. Kern, Manual of Indian Buddhism, p. 65.

^๓ Cp A p.284.

^๔ M.S.AL. pp. 159-160.

เมื่อพิจารณาจากนิยตโทธิสัตว์ทั้ง ๓ แบบข้างต้น ประกอบกับการพยากรณ์ ซึ่งมีระดับต่างกันไปถึงที่กล่าวแล้ว นิยตโทธิสัตว์ในความว่าผู้เที่ยงต่อบุตรสหายก็สัมโทธิ น่าจะได้แก่ อพันธยจรรยาณินติปาท ผู้ซึ่งอยู่ในอจลาภูมิ หรือ อโววรรติกภูมิ คือ ภูมิของ พระโทธิสัตว์ผู้ไม่ทวนกลับ ความคิดของคัมภีร์มหายานจึงยังคงรอยกันกับความคิดในคัมภีร์ มหาวัสตุ

ความหมายของนินติปาท ในคำว่า อพันธยจรรยาณินติปาท แสดงให้เห็นว่า จุดหมายของพระโทธิสัตว์ ได้เลื่อนจากบุตรสหายก็สัมโทธิ มาเป็นพระโทธิสัตว์ผู้มีอำนาจ ช่วยเหลือผู้อื่น

ขอแตกต่างกันระหว่างคัมภีร์พุทธวงศ์กับมหาวัสตุ คือ มหาวัสตุถือว่า การพยากรณ์นั้นเกิดในอนิวัตตจรรยา ส่วนพุทธวงศ์มิได้ระบุว่าอยู่ในจรรยาใด ถ้าพิจารณาจากเรื่องราวของพระสุเมธแล้ว พระสุเมธเพิ่งจะตั้งปณิธานเป็นหนแรก ในขณะที่มหาวัสตุกล่าวถึงการตั้งปณิธานหลายครั้งก่อนหน้านั้น

คัมภีร์เดรวาทบาลีต่างจากคัมภีร์มหายาน คือ คัมภีร์เดรวาทบาลี ถือการได้ รับการพยากรณ์ครั้งแรก เป็นการรับรองว่าเที่ยงต่อการตรัสรู้ ในขณะที่มหายานมีการ พยากรณ์หลายระดับ บุคคลผู้ได้รับพยากรณ์ในขั้นสูงจึงจะเป็นผู้เที่ยงต่อการตรัสรู้ หรือใน ระยะเวลาหลัง ๆ เป็นการรับรองว่า เป็นพระโทธิสัตว์ผู้มีอำนาจในการช่วยเหลือผู้อื่น

พระโทธิสัตว์ในคัมภีร์เดรวาทบาลี แม้เป็นนิยตโทธิสัตว์แล้วก็ยังคงมีสภาพเป็น บุคคลธรรมดา ผู้บำเพ็ญคุณงามความดี มิได้มีการยกเป็นระดับอย่างคัมภีร์มหายาน พระโทธิสัตว์ของเดรวาทบาลีมิได้เป็นผู้ทรงมหิทธานุภาพ เหมือนพระโทธิสัตว์ในภูมิสูง ๆ ของ มหายาน

โดยสรุปแล้ว ทั้งการได้รับสมญาว่าพระโพธิสัตว์ และการเป็นนิตโพธิสัตว์นั้น ขึ้นอยู่กับการพยากรณ์ ในคัมภีร์เถรวาทบาลี การพยากรณ์ครั้งแรก ถือเป็นหลักให้เรียกบุคคลผู้ได้รับพยากรณ์ว่า เป็นพระโพธิสัตว์ และถือเป็นนิตโพธิสัตว์ด้วย ในคัมภีร์มหายาน มีการพยากรณ์ตั้งแต่ยังไม่ตั้งปณิธาน เรียกบุคคลผู้ได้รับพยากรณ์ในขั้นโคตรว่า เป็นพระโพธิสัตว์ การเป็นนิตโพธิสัตว์ก็มีหลายระดับเช่นกัน แต่ระดับที่ถือในความว่าเป็นผู้เที่ยงต่ออนุตรสัมมัคัมโพธิ ซึ่งในภายหลังถือว่า เป็นผู้มั่งอำนาจในการช่วยเหลือผู้อื่นได้เต็มที่ ได้แก่ นิตโพธิสัตว์ ในชั้นอพันธยจรรยา หรือในอไววรตติกภูมิ

ความคิดที่ปรากฏเด่นชัดในช่วงการตั้งปณิธานนี้ คือ ความมุ่งหมายหรือตัวเร่ง ๒ ประการ ในอันที่จะทำให้เกิดมีพระโพธิสัตว์ขึ้นได้ คือ ความมุ่งหมายที่จะบรรลุนิพพาน และความตั้งใจช่วยเหลือผู้อื่น ประเด็นที่ต่างกัน คือ คัมภีร์เถรวาท กล่าวว่าได้สัพพัญญุตญาณก่อนแล้วจึงช่วยเหลือผู้อื่น ส่วนคัมภีร์มหายานเมื่ออยู่ ๒ นัย คือ กล่าวโดยนัยคัมภีร์เถรวาท หรือกล่าวว่า ต้องกระทำทั้งสองอย่างไปในเวลาเดียวกัน อย่างหลังเกิดขึ้นเมื่อเกิดขบวนการเนนเรื่องกรุณาแล้ว ที่เป็นอย่างนี้ เพราะเนนประเด็นต่างกัน คือ การช่วยเหลือผู้อื่นแบ่งได้สองระดับ ได้แก่ การช่วยเหลือทางวัตถุ และการช่วยเหลือให้หลุดพ้น ในส่วนการช่วยเหลือทางวัตถุ พระโพธิสัตว์ยอมกระทำใด แม้เพิ่งเริ่มปฏิบัติ แต่ในส่วนการหลุดพ้น พระโพธิสัตว์จำเป็นต้องมีความรู้เพียงพอก่อนจึงจะช่วยให้ ดังนั้น การบรรลุนิพพานก่อนแล้วช่วยเหลือ จึงหมายถึงการช่วยเหลือให้หลุดพ้น มิใช่การช่วยเหลือด้วยวัตถุ

ช่วงการตั้งปณิธานอันประกอบด้วยโพธิจิตโตตปาธ การตั้งปณิธาน และการได้รับพยากรณ์ เป็นช่วงแรกของการเป็นพระโพธิสัตว์ เหตุการณ์ทั้ง ๓ นี้ จะคงดำเนินไปตลอดเวลาที่บุคคลผู้นั้นยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ดังนั้น ความมุ่งหมายที่จะบรรลุนิพพาน ความตั้งใจจะช่วยเหลือผู้อื่น การได้รับคำรับรองจากพระพุทธเจ้า จึงเกิดขึ้นกับพระโพธิสัตว์ในทุก ๆ ชาติ ความคิดเช่นนี้เป็นที่ยอมรับทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน ซึ่งมีการตั้งจิตมีการประกาศความปรารถนา และการได้รับพยากรณ์ในขณะที่บำเพ็ญบารมีด้วย.